

**Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка**

Основи наукових досліджень

СЛОВНИК

Суми – 2026

Рекомендовано до друку
вченою радою Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (протокол №9 від 30 березня 2026 року)

Семенов О., Д.Скальські Д. **Основи наукових досліджень: словник**
/за наук. ред. Ю.Лянного. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка,
2026. 120 с. [Електронний ресурс]

Рецензенти:

Мирослава ВОВК, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти, член кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття» (Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України);

Ян КАПРАНОВ, доктор філологічних наук, професор, доктор габілітований (мовознавство), професор Школи гуманітарних наук та образотворчого мистецтва Університету VIZJA (Варшава, Польща);

Оксана ЦЮНЯК, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій, заступник декана педагогічного факультету з наукової роботи Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Укладачі:

О. Семенов, доктор педагогічних наук, професор (СумДПУ імені А. С. Макаренка);

Даріуш В. СКАЛЬСКИ, хабілітований доктор педагогічних наук, доктор педагогічних наук, професор, кандидат наук із фізичної культури, віцепрезидент Польського товариства наук (PTN) у місті Грудзьондз (Республіка Польща)

Наук.редактор:

Ю.Лянной, доктор педагогічних наук, професор (СумДПУ імені А. С. Макаренка)

Словник, укладений українськими і польськими дослідниками, охоплює систематизований поняттєво-термінологічний матеріал з методології та організації науково-педагогічних досліджень. У виданні подано сучасне трактування базових категорій педагогічної науки, методологічних підходів, методів дослідження, етапів підготовки дисертаційного проекту, принципів академічної доброчесності, організації емпіричного та теоретичного пошуку. Особливу увагу приділено методологічній культурі здобувача освіти, логіці наукового дослідження, питанням доказовості, валідності, наукової новизни та академічної етики.

Матеріали словника ґрунтуються на сучасних українських і зарубіжних наукових джерелах, нормативних документах у сфері освіти і науки, а також актуальних підходах до підготовки докторів філософії та організації педагогічних досліджень.

Адресовано здобувачам вищої освіти, аспірантам, науково-педагогічним працівникам, молодим ученим, керівникам кваліфікаційних і дисертаційних досліджень, а також усім, хто цікавиться проблемами методології наукового пізнання та академічної культури.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У СФЕРІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ — законодавчо врегульована норма професійної діяльності науково-педагогічних працівників і здобувачів педагогічної освіти, що полягає у дотриманні принципів об'єктивності, чесності та самостійності під час навчальної, освітньої й наукової діяльності.

У Національному освітньому глосарії академічну доброчесність визначено як сукупність моделей поведінки та ставлень в академічній спільноті, що ґрунтуються на внутрішньому прийнятті етичних і професійних стандартів у навчанні, викладанні, дослідженнях і врядуванні. Нормативною основою забезпечення академічної доброчесності в Україні є стаття 42 Закону України «Про освіту» (2017), яка регламентує етичні принципи та правила поведінки учасників освітнього процесу. Дотримання цих норм передбачає коректне посилення на джерела інформації, повагу до авторського права, подання достовірних результатів досліджень, об'єктивне оцінювання результатів навчання та здійснення інституційного контролю.

У сучасному освітньо-науковому просторі утвердження академічної доброчесності забезпечується через розроблення кодексів етики, упровадження процедур перевірки текстів на академічний плагіат, посилення вимог до акредитації освітніх програм, розвиток культури відповідального дослідництва серед здобувачів освіти.

Структура / складники: етичні принципи академічної діяльності; правові норми та інституційні процедури забезпечення; культура академічної відповідальності учасників освітнього процесу.

Методологічне значення. Поняття визначає етичні межі науково-педагогічного дослідження, забезпечує валідність і відтворюваність його результатів, сприяє формуванню культури доброчесного наукового пошуку.

Типові помилки: ототожнення академічної доброчесності лише з відсутністю плагіату; формальне дотримання вимог без внутрішнього прийняття етичних принципів; некоректне або неповне цитування джерел; ігнорування інституційних процедур забезпечення доброчесності.

Отже, дотримання принципів академічної доброчесності є необхідною умовою якості науково-педагогічного дослідження та довіри до його результатів. Її системне впровадження формує культуру відповідального й етично виваженого наукового пошуку.

Л-ра: Інновації у психолого-педагогічній підготовці майбутніх учителів у закладах фахової передвищої і вищої освіти: словник / М.П. Вовк, Н.О. Філіпчук, Г.І. Сотська, О.М. Семенов, С.О. Соломаха, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ, 2025.

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД - методологічний орієнтир педагогічної науки, спрямований на досягнення особистістю найвищих рівнів («акме») фізичного, духовно-морального та професійного розвитку.

У педагогіці підхід орієнтує освітній процес на забезпечення вершинної якості професійного становлення майбутнього вчителя, розвиток його творчого потенціалу та особистісної зрілості. Він інтегрує положення системного, гуманістичного та діяльнісного підходів і розглядає професіоналізм як системне багатовимірне явище. У межах акмеологічного підходу становлення фахівця тлумачиться як поступальний рух до професійної майстерності, що передбачає розвиток самосвідомості, самопізнання, здатності до самоосвіти й самовиховання.

Предметне поле підходу охоплює вивчення закономірностей і умов самореалізації суб'єкта діяльності, механізмів розкриття творчого потенціалу особистості, а також запобігання професійним деформаціям. Реалізація підходу в педагогічній освіті пов'язана з проєктуванням освітнього середовища, яке стимулює професійне зростання, рефлексію та досягнення високих результатів діяльності.

Структура / ключові орієнтири: спрямованість на досягнення «акме»; розвиток професіоналізму й творчого потенціалу; самосвідомість, самопізнання, самоосвіта; профілактика професійних деформацій.. Забезпечує дослідження процесів професійного становлення особистості у їх вершинному вимірі, орієнтує на виявлення умов досягнення високих результатів педагогічної діяльності.

Типові помилки: ототожнення акмеологічного підходу лише з ідеєю «високих досягнень» без аналізу механізмів їх досягнення; декларативне використання поняття без урахування його інтегративного характеру; ігнорування аспекту запобігання професійним деформаціям.

Отже, **акмеологічний підхід** визначає стратегічні орієнтири професійного зростання майбутнього педагога та дослідження умов досягнення вершин професіоналізму. Його послідовне застосування сприяє цілісному розвитку творчої й зрілої особистості фахівця.

Л-ра: Дубасенюк О. А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження : навч.-метод. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 106–107, 230–232.

АКСІОЛОГІЧНИЙ (ЦІННІСНИЙ) ПІДХІД - методологічний підхід, що інтерпретує педагогічний процес крізь призму ціннісних орієнтацій, потреб та ідеалів особистості.

Підхід ґрунтується на розумінні механізмів інтеріоризації загальнолюдських і професійних цінностей та їх перетворення на особистісні смисли суб'єкта навчання. У контексті професійної підготовки він розглядається як неперервний процес привласнення особистістю морально-ціннісних імперативів, що становлять ядро професіоналізму майбутнього фахівця. Реалізація підходу передбачає орієнтацію освітнього процесу на формування ціннісного ставлення до професії, розвитку мотиваційно-смислової сфери та виховання відповідальної професійної позиції.

Структура / ключові категорії: цінність; значущість; ідеал.

Методологічне значення. Забезпечує ціннісну спрямованість науково-педагогічного дослідження, орієнтує дослідника на виявлення смислових і мотиваційних детермінант професійного становлення особистості.

Типові помилки: звуження підходу лише до декларації цінностей без аналізу механізмів їх інтеріоризації; підміна аксіологічного підходу етичними настановами без методологічного обґрунтування; формальне використання терміна без урахування його дослідницького потенціалу.

Отже, аксіологічний підхід визначає ціннісно-сміслові орієнтири педагогічного дослідження та професійної підготовки фахівців. Його послідовне застосування сприяє формуванню цілісної системи професійних і загальнолюдських цінностей.

Л-ра: Дубасенюк О. А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження : навч.-метод. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 100–102.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ - методологічна характеристика, яка вказує на важливість, своєчасність вивчення проблеми та її значення для розв'язання суперечностей між соціальними потребами та наявними засобами їх задоволення в науці та практиці.

В актуальності не йдеться про формальне цитування законів чи нормативних документів, а про виявлення реальних суперечностей між досягнутим рівнем знань і новими проблемами практики, які неможливо пояснити традиційними методами. Вона динамічна: проблема вважається актуальною, якщо вона ще не розкрита повністю, але її дослідження необхідне для розвитку науки, освіти чи професійної практики (наприклад, стандартизація змісту освіти, впровадження нових технологій оцінювання, розвиток цифрових компетентностей).

Структура / складники:

- виявлення наукової та практичної проблеми;

- аналіз суперечностей між наявними знаннями і потребами практики;
- обґрунтування необхідності дослідження для розвитку науки та практики;
- визначення новизни та значущості проблеми.

Актуальність дослідження визначає наукову значущість проблеми, формує цілісну картину наукового пошуку та сприяє обґрунтованому вибору об'єкта, предмета і мети дослідження. Вона забезпечує логічну основу для постановки наукової проблеми та формулювання теми дослідження.

Типові помилки: обмеження актуальності формальним цитуванням законів і нормативних актів; вибір «безпроблемних тем», що починаються зі слів «Удосконалення...», «Поліпшення...», які належать до практичних завдань; формулювання тем у вигляді очевидних аксіом («Спілкування як фактор виховання») без визначення умов його ефективності; невиявлення реальної суперечності між знаннями і практикою.

Актуальність дослідження визначає методологічну значущість теми, її наукову і практичну цінність. Чітке обґрунтування актуальності дозволяє сформулювати змістовну тему дослідження, визначити об'єкт, предмет і мету роботи та уникнути формальних, неактуальних проблем.

Література: Гончаренко С., Ничкало Н. Дисертаційні дослідження з педагогіки: діапазон наукових пошуків і проблеми якості. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2001. №1. С. 6–25.

АЛГОРИТМ ПІДГОТОВКИ ДИСЕРТАЦІЙНОГО НАУКОВОГО ПРОЄКТУ - поетапно організована система науково-дослідницьких, методологічних і організаційних дій здобувача ступеня доктора філософії, спрямована на обґрунтування теми, розроблення концепції, реалізацію дослідно-експериментальної програми та успішний захист дисертації. Цей алгоритм слугує інструментом раціонального планування індивідуальної

освітньо-наукової траєкторії аспіранта, забезпечуючи цілісність процесу підготовки наукової роботи.

В основі алгоритму лежить послідовна організація дій, що охоплює кілька взаємопов'язаних етапів. На початковому, орієнтаційно-аналітичному етапі здобувач формулює наукову проблему, обґрунтовує актуальність теми та аналізує стан її дослідженості. Важливо провести критичний огляд джерел, окреслити наукове поле та визначити суперечності, що підлягають дослідженню, а також погодити тему з науковим керівником.

На концептуально-проектувальному етапі розробляється науковий апарат дослідження: уточнюється об'єкт і предмет, формулюються мета, завдання та робоча гіпотеза, обираються методологічні підходи та принципи. Встановлюється теоретична основа, обґрунтовується наукова новизна і практична значущість, формується цілісна концепція наукового проекту.

Організаційно-планувальний етап включає складання календарного плану, визначення бази дослідження та вибірки, підбір методів збору даних і підготовку інструментарію. Особлива увага приділяється дотриманню етичних норм та академічної доброчесності, а також плануванню публікаційної активності й участі у наукових конференціях.

Дослідно-експериментальний етап передбачає реалізацію програми дослідження, проведення констатувального та, за потреби, формувального педагогічного експерименту, накопичення та обробку емпіричних даних. Результати дослідження систематизують і відображають у таблицях, схемах та діаграмах із дотриманням принципів валідності та надійності.

На аналітико-узагальнювальному етапі здійснюється інтерпретація отриманих даних, перевірка гіпотези та формування висновків. Здобувач порівнює результати власного дослідження з наявними науковими напрацюваннями, визначає новизну і практичну значущість та формулює рекомендації щодо впровадження результатів.

Текстотворчий етап охоплює написання та оформлення дисертації відповідно до чинних вимог, перевірку тексту на запозичення, редагування наукового стилю, підготовку анотацій, списку джерел і додатків. Завершальний, презентаційно-захисний етап включає підготовку доповіді та презентації, апробацію результатів, взаємодію з рецензентами та публічну презентацію ключових положень наукової роботи.

Ефективність алгоритму значною мірою залежить від рівня дослідницької культури здобувача, якості наукового керівництва та підтримки науково-освітнього середовища закладу вищої освіти. Алгоритм підготовки дисертаційного наукового проєкту забезпечує впорядкованість дослідження, відповідність нормативним вимогам та підвищує результативність підготовки до захисту.

Література: Кічук Н., Княжева І., Ковшар О. Абетка до майбутнього доктора філософії: крокуємо до успішного захисту дослідницького науково-педагогічного проєкту. Одеса: Бондаренко М. О., 2026. 114 с.

Анкетування – метод масового збору інформації шляхом отримання письмових відповідей респондентів на систему стандартизованих запитань анкети (опитувального листа). Анкетування дозволяє охопити значну кількість осіб і забезпечує анонімність, що сприяє отриманню інформації особистісної значущості. Воно буває суцільним і вибіркоvim; особистим (групове, індивідуальне) і заочним (поштове, роздаткове). Анкета зазвичай складається з вступної частини (звернення, мета, інструкція), основної частини (питання за темою дослідження: відкриті, закриті, напівзакриті; прямі та непрямі) і демографічної частини ("паспортичка"). Ефективність методу залежить від якості формулювання питань та репрезентативності вибірки.

Література: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 164–169

База дослідження - визначена сукупність освітніх, наукових або соціально-педагогічних середовищ, установ і контингентів, у межах яких реалізується програма дисертаційного дослідження, обґрунтована відповідно до стратегічних орієнтирів методології наукового пошуку. База дослідження забезпечує емпіричну верифікацію теоретичних положень і виступає організаційною основою проведення дослідно-експериментальної роботи.

У методології науково-педагогічних досліджень вибір бази розглядають як відповідальний етап проєктування, що потребує узгодження з метою, предметом, гіпотезою та дизайном дослідження. Її стратегічне визначення передбачає врахування типу закладу освіти, репрезентативності контингенту, доступності емпіричних даних, готовності адміністрації до співпраці, а також відповідності умов бази завданням формувального або констатувального етапів експерименту.

Методологічне підґрунтя добору бази дослідження становлять принципи системності, релевантності, репрезентативності, етичності та практичної доцільності. Здобувач має аргументовано довести, що саме обрана база дає змогу отримати валідні й надійні результати, забезпечити можливість порівняльного аналізу та подальшого впровадження напрацювань.

Процедура визначення бази дослідження зазвичай охоплює: аналіз мережі потенційних установ; попередні консультації з керівництвом; оцінювання контингенту учасників; оформлення угод про співпрацю; документування характеристик бази в тексті дисертації. У сучасних умовах важливим є також урахування цифрової інфраструктури закладу та можливостей змішаного або дистанційного дослідження.

Отже, база дослідження, обґрунтована через стратегічні орієнтири методологічного підґрунтя, виступає ключовим організаційно-методичним ресурсом дисертаційного проєкту, що забезпечує достовірність і практичну значущість отриманих результатів.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії: крокуємо до успішного захисту дослідницького науково-педагогічного проекту*. Одеса: Бондаренко М. О.

Біографічний метод – спосіб дослідження, пов'язаний з отриманням та аналізом інформації про історію життя людини (історичних постатей, педагогів, учнів) для реконструкції життєвого шляху та розуміння суб'єктивного досвіду особистості. Цей метод є інтегрованою сукупністю різних способів виміру й оцінок повідомлень про життєвий шлях індивіда. Джерелами інформації можуть бути інтерв'ю, анкети, тести, щоденники, листи та інші документи. Біографічний метод дозволяє реконструювати недоступні для безпосереднього спостереження процеси і ситуації, досліджувати професійну кар'єру педагога, етапи його становлення та вершини професіоналізму. Ступінь науковості методу залежить від методично контрольованої інтерпретації матеріалів.

Л-ра: Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 170–171.

Вибірка (Вибіркова сукупність) – це певна кількість елементів генеральної сукупності (усіх носіїв проблеми), відібраних за певними правилами для проведення дослідження; свого роду мікромоделі генеральної сукупності. Оскільки суцільне обстеження всіх об'єктів часто неможливе, дослідження проводять на вибірковій сукупності. Якість вибірки оцінюють за двома показниками: **репрезентативність** (здатність вибірки максимально точно відтворювати характеристики генеральної сукупності) та **надійність** (точність вимірів і вірогідність результатів).

Л-ра: Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 196–197.

Вивчення передового педагогічного досвіду – метод дослідження, що полягає в аналізі та узагальненні практики навчання і виховання, яка дає високі, стійкі результати. Передовий досвід поділяється на педагогічну майстерність (ефективне використання відомих методик) та педагогічне новаторство (створення нових змісту, форм, методів). Основними критеріями оцінки передового досвіду є: новизна (від удосконалення до відкриття нового), висока результативність, відповідність сучасним досягненням науки, стабільність (збереження ефективності при зміні умов), універсальність (можливість використання іншими) та оптимальність (досягнення результатів при раціональних витратах часу і зусиль).

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 178–179.

ВИВЧЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ

Вивчення педагогічного досвіду - це емпіричний метод дослідження, спрямований на аналіз реальної практики вчителів та освітніх закладів з метою виявлення найбільш ефективних способів реалізації змісту освіти.

Методологія аналізу досвіду за Гуревичем: виділяють кілька рівнів досвіду:

1. **Масовий досвід:** типова практика, що дозволяє виявити загальні тенденції та типові труднощі (наприклад, як більшість шкіл впроваджують НУШ).
2. **Передовий досвід:** практика, що дає вищі за середні результати завдяки майстерності вчителя.
3. **Новаторський досвід:** досвід, що містить елементи наукової новизни, оригінальні методики, які ще не стали загальноприйнятими.

Дослідник не просто описує те, що робить вчитель, а здійснює **наукову інтерпретацію:** виділяє умови, за яких цей досвід став успішним, та формулює алгоритми, які можна перенести в інші школи. Це критично

важливо для модернізації змісту освіти, оскільки дозволяє корегувати теоретичні стандарти відповідно до живих потреб практики.

Джерело: Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Види наукових досліджень – класифікація дослідницької діяльності за цільовим призначенням, що включає фундаментальні та прикладні дослідження. Фундаментальні дослідження спрямовані на відкриття нових явищ і законів природи, розширення наукових знань та розвиток методології, маючи високий ступінь невизначеності. Прикладні дослідження мають на меті пошук нових або вдосконалення відомих способів застосування знань для вирішення конкретних практичних завдань. Наукове дослідження, як правило, проходить емпіричний (накопичення фактів) та теоретичний (аналіз, узагальнення, формулювання теорій) етапи.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 19–20

Види наукових досліджень. За функціональним призначенням дослідження поділяються на: *фундаментальні* (спрямовані на розкриття глибинних закономірностей, створення нових теорій та парадигм); *прикладні* (орієнтовані на вирішення конкретних практичних завдань, розробку методик та технологій); *пошукові* (спрямовані на відбір та апробацію інноваційних ідей). За часовою тривалістю розрізняють довгострокові (лонгitudні) та короткострокові дослідження. Важливою рисою сучасного дослідження є його міждисциплінарність — використання даних психології, соціології, фізіології для глибшого аналізу педагогічних процесів. Будь-яке наукове дослідження має завершуватися публічним представленням результатів, що дозволяє науковій спільноті здійснити їх експертну оцінку.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Вплив концепції дослідження на вибір методів і методики дослідження – методологічна залежність, що визначає підпорядкованість інструментарію загальному науковому задуму та теоретичній платформі вченого. Концепція дослідження (система провідних ідей, поглядів і принципів) виступає стратегічним орієнтиром, який диктує логіку вибору конкретних методів. Якщо концепція ґрунтується на гуманістичній парадигмі, пріоритет надається м'яким, діалогічним методам (інтерв'ю, педагогічне спостереження, вивчення продуктів діяльності); якщо ж концепція орієнтована на технологізацію - домінують кількісні методи, моделювання та педагогічний експеримент. Вибір методики (конкретної сукупності прийомів та послідовності їх застосування) безпосередньо залежить від сформульованої гіпотези та завдань, що впливають із концепції. Невідповідність між концептуальними ідеями та обраними методами призводить до викривлення результатів та втрати теоретичної цілісності роботи. Роль концепції полягає у фільтрації методів: вона відсікає ті, що суперечать етичним чи методологічним позиціям автора. Таким чином, концепція забезпечує внутрішню несуперечливість дослідження, де методи стають адекватним засобом реалізації наукової стратегії, а методика — детальним планом її практичного втілення в освітньому просторі.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Вивчення складу генеральної сукупності здобувачів - спеціально організована аналітико-діагностична процедура, спрямована на визначення кількісних і якісних характеристик генеральної сукупності та формування на

її основі науково обґрунтованих вибірок для проведення педагогічного експерименту. Така діяльність забезпечує репрезентативність і статистичну коректність емпіричного дослідження.

У методиці педагогічних досліджень генеральну сукупність трактують як повний масив потенційних учасників, на яких поширюються висновки дослідження. Її попереднє вивчення дає змогу визначити обсяг вибірки, критерії включення та виключення, способи рандомізації, співвідношення експериментальних і контрольних груп.

Процедура вивчення передбачає: збір демографічних і освітніх даних; аналіз однорідності контингенту; визначення суттєвих змінних (вік, рівень підготовки, освітні умови тощо); застосування методів математичної статистики для обґрунтування обсягу вибірки. Особливої уваги потребує забезпечення порівнюваності експериментальної та контрольної груп за ключовими параметрами.

Методологічними орієнтирами є принципи репрезентативності, валідності, надійності, етичності та добровільності участі. Типовими помилками здобувачів є формальний підхід до добору вибірки, недостатнє статистичне обґрунтування її обсягу, ігнорування факторів, що можуть впливати на чистоту експерименту.

Результатом якісно проведеної процедури є статистично вмотивована структура вибірок, відображена в тексті дисертації у вигляді таблиць, схем і пояснювальних характеристик, що підвищує довіру до отриманих результатів.

Отже, вивчення складу генеральної сукупності є необхідною передумовою коректної організації дослідно-експериментальної роботи та забезпечення доказовості висновків.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії: крокуємо до успішного захисту дослідницького науково-педагогічного проєкту*. Одеса: Бондаренко М. О.

Вивчення нормативної документації закладу освіти через презентаційні матеріали на офіційному сайті установи - аналітична процедура опрацювання відкритих цифрових ресурсів закладу освіти з метою отримання достовірної інформації про організаційно-правові, освітні та методичні умови функціонування бази дослідження. Такий аналіз забезпечує документальну обґрунтованість емпіричної частини дисертації.

Сучасна практика науково-педагогічних досліджень передбачає активне використання офіційних вебресурсів як легітимного джерела первинної інформації. Через презентаційні матеріали (статут, освітні програми, положення, звіти, стратегії розвитку, інформацію про кадровий склад тощо) здобувач отримує уявлення про специфіку освітнього середовища, що важливо для коректної інтерпретації результатів експерименту.

Методика вивчення включає: ідентифікацію релевантних документів; перевірку їх актуальності; контент-аналіз; зіставлення задекларованих положень із реальними умовами дослідження; належне бібліографічне оформлення посилань. Важливо дотримуватися принципів інформаційної достовірності, академічної доброчесності та цифрової культури.

Результати аналізу зазвичай відображають у підрозділі, присвяченому характеристиці бази дослідження, що підсилює доказовість емпіричних висновків і демонструє обізнаність здобувача з нормативним середовищем закладу освіти.

Отже, системне вивчення нормативної документації через офіційний сайт установи є важливим компонентом підготовки якісного науково-педагогічного дослідження.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії: крокуємо до успішного захисту дослідницького науково-педагогічного проєкту*. Одеса: Бондаренко М. О.

Висновки щодо результатів проведеного науково-педагогічного дослідження - узагальнювально-аналітичний компонент дисертаційної роботи, що відображає підсумки теоретичного й експериментального пошуку, ступінь досягнення мети, виконання завдань і підтвердження гіпотези дослідження. Висновки є концентрованим вираженням наукового внеску здобувача.

У структурі дисертації розрізняють висновки до розділів і загальні висновки. Перші фіксують проміжні результати окремих етапів дослідження, другі - інтегрують їх у цілісну систему наукових положень. Якісні висновки мають бути логічно пов'язані з метою та завданнями, містити елементи наукової новизни, відображати теоретичне й практичне значення отриманих результатів.

Методичні вимоги до формулювання висновків передбачають: лаконічність і змістову насиченість; доказовість; відсутність декларативності; узгодженість із даними експерименту; коректне використання наукової термінології. Неприпустимим є дублювання тексту розділів без аналітичного узагальнення.

Особливу роль відіграє демонстрація верифікації гіпотези, кількісних і якісних змін у досліджуваному явищі, а також окреслення перспектив подальших наукових розвідок. У сучасній практиці рекомендують структурувати загальні висновки відповідно до завдань дослідження.

Отже, висновки щодо результатів науково-педагогічного дослідження виконують функцію наукової квінтесенції дисертації, забезпечують її логічну завершеність і переконливість під час публічного захисту.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії: крокуємо до успішного захисту дослідницького науково-педагогічного проєкту*. Одеса: Бондаренко М. О.

Гіпотеза дослідження – це наукове припущення, яке висувають для пояснення певних фактів, явищ і процесів, і яке потребує підтвердження або спростування; це ядро науково-педагогічного дослідження. У методологічному плані гіпотеза є ланкою між теоретичною концепцією та емпіричною базою. Вона конкретизує проблему і визначає вибір методів дослідження. Гіпотези поділяються на *гіпотези-підстави* (основні припущення про причини явищ) та *гіпотези-наслідки*, що виводяться з перших. Гіпотеза виконує функцію збирання й організації фактичного матеріалу.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 195–196.

Гіпотеза дослідження як обґрунтоване припущення щодо причини явища (процесу, системи), що вивчається здобувачем - науково вмотивоване передбачення можливих зв'язків, закономірностей або умов ефективного функціонування досліджуваного педагогічного явища, яке підлягає емпіричній перевірці у процесі дисертаційного дослідження. Гіпотеза виконує прогностичну й організувальну функції, спрямовуючи логіку наукового пошуку.

У методології науково-педагогічних досліджень гіпотезу розглядають як центральний елемент наукового апарату, що пов'язує проблему, мету, завдання та методи дослідження. Її формулювання ґрунтується на аналізі стану розробленості проблеми, виявлених суперечностях і теоретичних узагальненнях. Якісна гіпотеза має бути перевірюваною, логічно несуперечливою, конкретною та потенційно продуктивною.

Структурно розрізняють описові, пояснювальні та прогностичні гіпотези; у педагогічних дослідженнях найчастіше використовують умовно-наслідкові формулювання («якщо..., то...»). Важливо забезпечити кореляцію гіпотези з критеріями та показниками оцінювання результатів експерименту.

Типовими помилками є декларативність, надмірна загальність, відсутність зв'язку з методами перевірки. У тексті дисертації гіпотезу подають у вступі та перевіряють у висновках.

Отже, гіпотеза дослідження є концептуальним ядром науково-педагогічного проєкту, що забезпечує його цілеспрямованість, логічну послідовність і доказовість результатів.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії: крокуємо до успішного захисту дослідницького науково-педагогічного проєкту*. Одеса: Бондаренко М. О.

Гіпотеза дослідження. Після визначення завдань конструюється перший варіант гіпотези дослідження. Це теоретична конструкція, що дає ймовірне знання про причини педагогічних явищ. Автори виділяють два типи гіпотез:

1. **Описові гіпотези:** вказують на причини і можливі наслідки, але не мають прогностичної сили (лише констатують зв'язок).

2. **Пояснювальні гіпотези:** не лише передбачають наслідки, а й розкривають механізм їх досягнення (завдяки яким факторам та умовам це станеться). Вони мають прогностичну силу і виводять дослідника на виявлення закономірних зв'язків (педагогічних законів).

Вимоги до гіпотези:

- **Нестандартність:** Гіпотеза не повинна бути тривіальною. Не варто перевіряти очевидні істини (наприклад, що «використання дидактичних ігор позитивно впливає на якість знань» - це і так зрозуміло).

- **Множинність:** Кваліфіковане дослідження передбачає наявність кількох робочих гіпотез. Негативний результат (коли гіпотеза не підтвердилася) теж є цінним науковим здобутком, про який не варто мовчати.

- **Перевірюваність:** Гіпотезу має бути можливо перевірити експериментально. Не можна досліджувати залежність від одночасної дії багатьох факторів (зміна змісту, методів, форм і складу учнів одночасно), оскільки неможливо встановити, що саме дало результат.

Автори наводять приклад громіздкої гіпотези з реальної дисертації, яка перенасичена загальними фразами («здійснення належного рівня», «досягнення єдності проблемної включеності», «вираховування змін»). Таке формулювання не містить чіткого причинно-наслідкового зв'язку і його неможливо перевірити експериментально.

Гончаренко С., Ничкало Н. (2001) *Дисертаційні дослідження з педагогіки: діапазон наукових пошуків і проблеми якості Педагогіка і психологія професійної освіти*. 3. с. 7-20.

Наукова гіпотеза – науково обґрунтоване припущення, яке потребує подальшої теоретичної та експериментальної перевірки; це передбачення того, як буде розвиватися досліджуваній процес чи явище, засіб переходу від старого знання до нового. Гіпотеза є ядром науково-педагогічного дослідження і виконує функцію збирання й організації фактичного матеріалу, конкретизуючи проблему, що вивчається. Саме виходячи з гіпотези обирається метод дослідження та визначається характер необхідного матеріалу. Гіпотеза виступає з'єднувальною ланкою між теоретичною концепцією та емпіричною базою дослідження. Розрізняють описові (функціональні) та пояснювальні (теоретичні) гіпотези, які потребують різних дослідницьких процедур. Також гіпотези поділяються на гіпотези-підстави (основні причини явища) та гіпотези-наслідки, які виводяться з перших (засоби роботи, методики). Формулювання гіпотези завершує методологічну частину програми дослідження і підлягає перевірці під час експериментальної роботи.

Л-ра: Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 27–28, 196.

Гіпотеза дослідження - це наукове припущення про можливий результат або шлях вирішення проблеми, яке потребує експериментального

підтвердження чи спростування. Гіпотеза зазвичай будується за схемою: «Якщо застосувати [засіб/умову], то це призведе до [результату], оскільки...».

Наукова новизна відображає те нове знання, яке автор вносить у науку (вперше обґрунтовано, удосконалено, отримало подальший розвиток).

Теоретичне значення результатів полягає у їхньому впливі на розвиток педагогічної теорії, збагаченні понятійного апарату чи розширенні уявлень про закономірності навчання та виховання.

Л-ра: Сидоренко В. Методологія і методи наукових досліджень: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БНПО, 2024. 150 с.

ГІПОТЕЗА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Гіпотеза — це наукове припущення, висунуте для пояснення будь-яких явищ, процесів або причин, які зумовлюють даний наслідок. Це головний інструмент, який організовує весь процес дослідження, оскільки вся подальша робота спрямована на її підтвердження або спростування.

За методологією Гуревича, гіпотеза має бути:

Обґрунтованою: базуватися на вже відомих наукових фактах.

• *Перевірюваною:* її можна підтвердити емпіричними методами (експериментом).

• *Логічно несуперечливою.*

У педагогічних дослідженнях гіпотеза часто будується за схемою: «Якщо... то... за умови...».

• «Якщо» — вказується інновація (нова модель змісту освіти, новий метод).

• «То» — вказується очікуваний результат (підвищення якості знань, формування компетентностей).

- *«За умови»* — перераховуються педагогічні умови, при яких це стане можливим (підготовка вчителів, наявність підручників).

Гіпотеза перетворює просте збирання фактів на цілеспрямований процес доведення наукової істини. Якщо в результаті дослідження гіпотеза не підтвердилася, це не означає невдачу - це також науковий результат, що вказує на хибність певного шляху.

Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. *Методологія та організація науково-педагогічних досліджень*: Навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Гіпотеза дослідження - це теоретична конструкція, що надає ймовірне знання про причини педагогічних явищ і є обов'язковою умовою плідного розвитку дослідницького процесу. Її сутність полягає у виконанні описової, пояснювальної та прогностичної функцій у межах предмета дослідження. Гіпотеза має бути нестандартною, нетривіальною та сформульованою так, щоб її можна було експериментально перевірити, відокремивши вплив визначальних факторів від випадкових. Після перевірки, обґрунтування та підтвердження аргументами гіпотеза перетворюється на достовірне знання - теорію.

Л-ра: Гончаренко С., Ничкало Н. *Дисертаційні дослідження з педагогіки: діапазон наукових пошуків і проблеми якості. Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2001. (фрагмент статті).

Описова гіпотеза — це тип наукового припущення, зміст якого обмежується вказівкою на причини явищ та їх можливі наслідки. Характерною ознакою такої гіпотези є відсутність прогностичної сили, оскільки вона лише констатує наявність зв'язку, але не розкриває механізму досягнення результату. Вона слугує первинним етапом конструювання наукового передбачення, яке потребує подальшої конкретизації для виявлення закономірностей.

Л-ра: Гончаренко С., Ничкало Н. Дисертаційні дослідження з педагогіки: діапазон наукових пошуків і проблеми якості // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2001. (фрагмент статті).

Пояснювальна гіпотеза — це вид наукового припущення, що має прогностичну силу і не лише вказує на причини та наслідки, а й пояснює фактори та умови, завдяки яким досягається очікуваний результат. Її особливість полягає у виведенні дослідника на виявлення закономірних зв'язків (педагогічних законів), оскільки вона розкриває механізм того, як причина породжує наслідок. Така гіпотеза потребує серії процедур для підтвердження того, що зв'язок між явищами має саме закономірний характер.

Л-ра: Гончаренко С., Ничкало Н. Дисертаційні дослідження з педагогіки: діапазон наукових пошуків і проблеми якості // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2001. (фрагмент статті).

Робочі гіпотези - це сукупність кількох наукових припущень стосовно однієї проблеми, наявність яких є ознакою кваліфіковано проведеного дослідження. Їх використання дозволяє уникнути упередженості та забезпечує об'єктивність наукового пошуку, оскільки результат, за якого певні гіпотези не підтверджуються, може бути ціннішим для науки, ніж виключно позитивний результат. Відсутність кількох робочих гіпотез часто призводить до штучного підтвердження єдиного висунутого припущення. **Л-ра:** Гончаренко С., Ничкало Н. Дисертаційні дослідження з педагогіки: діапазон наукових пошуків і проблеми якості // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2001. (фрагмент статті).

Дисертація як кваліфікаційна наукова праця - самостійно виконане завершене наукове дослідження здобувача ступеня доктора філософії, що містить нові науково обґрунтовані результати та свідчить про здатність автора

розв'язувати комплексні науково-педагогічні завдання. Внутрішня єдність дисертації забезпечується логічною узгодженістю всіх її компонентів.

Типова структура дисертації включає: вступ; розділи основної частини; висновки; список використаних джерел; додатки. У вступі обґрунтовують актуальність, визначають об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, методи, наукову новизну та практичне значення. Основна частина відображає теоретичний аналіз і результати експерименту. Висновки узагальнюють здобутки дослідження.

До ключових вимог належать: наукова новизна, доказовість, системність, академічна доброчесність, відповідність чинним стандартам оформлення. Порушення внутрішньої логіки або компілятивність знижують наукову цінність роботи.

Отже, дисертація постає як інтегрований результат дослідницької діяльності майбутнього доктора філософії.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії: крокуємо до успішного захисту дослідницького науково-педагогічного проєкту*. Одеса: Бондаренко М. О.

Діагностика як результат аналізу необхідної і достатньої наукової інформації щодо виявлення, розробки та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача – комплексна процедура збору, обробки та інтерпретації емпіричних даних про стан і динаміку розвитку досліджуваних характеристик учасників експерименту, що забезпечує науково обґрунтоване проєктування їх індивідуальних освітніх траєкторій.

У педагогічному дослідженні діагностика виконує функції вимірювання, моніторингу й прогнозування. Вона базується на використанні валідних і надійних методик (тестів, анкет, спостережень, експертних оцінок), що дають змогу отримати достатній обсяг інформації для прийняття дослідницьких рішень.

Процедура діагностики передбачає визначення критеріїв і показників, добір інструментарію, проведення констатувального зрізу, статистичну обробку результатів, інтерпретацію та використання даних для індивідуалізації освітнього впливу. Особливо важливо забезпечити етичність збору даних і конфіденційність результатів.

Якісно організована діагностика підвищує точність експерименту, дає змогу відстежити динаміку змін і довести ефективність запропонованої педагогічної моделі.

Отже, діагностика є невід'ємним інструментом доказовості науково-педагогічного дослідження та персоналізації освітнього процесу.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії: крокуємо до успішного захисту дослідницького науково-педагогічного проекту*. Одеса: Бондаренко М. О.

Діагностика в педагогічному дослідженні - це система методів, спрямованих на виявлення фактичного стану знань, умінь, розвиненості якостей особистості чи ефективності освітнього середовища на певному етапі.

Ключові інструменти за підручником:

- **Анкетування та інтерв'ю:** дозволяють з'ясувати ставлення учасників освітнього процесу до змісту освіти (наприклад, чи вважають учні старшої школи профільні предмети корисними).

- **Тестування:** об'єктивне вимірювання рівня сформованості компетентностей.

- **Аналіз документації:** вивчення класних журналів, планів роботи вчителів, учнівських робіт.

Роль у структурі дослідження: Згідно з підручником (с. 61), діагностика є обов'язковим елементом **констатувального етапу**. Без точного діагнозу «того, що є зараз», неможливо обґрунтувати необхідність змін у змісті освіти.

Наприклад, якщо діагностика виявляє низький рівень наскрізних умінь, це стає науковою підставою для впровадження нових інтегрованих курсів.

Джерело: Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Діяльнісний підхід – методологічна основа, згідно з якою особистість формується і розвивається в процесі власної активності та діяльності. У педагогічному дослідженні цей підхід дозволяє аналізувати виховний процес як систему діяльностей, де суб'єкт оволодіває соціокультурним досвідом. Діяльність розглядається як цілеспрямована, структурована (має мету, мотиви, дії) і продуктивна. Ядро особистості при цьому розкривається через сферу мотивів і потреб у їх співвідношенні з цілями діяльності.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 95–96.

Доктор філософії – науковий ступінь, що присуджується у результаті захисту дисертації та навчання на освітньо-науковій програмі у закладі вищої освіти або у науковій установі на третьому (освітньо-науковому / освітньо-творчому) рівні. В Україні ступінь Д.ф. присуджується з 2019 р. відповідно до Законів України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017) за результатами навчання за освітньо-науковими програмами, які мають відповідати Стандартам і рекомендаціям щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015), дескрипторам Національної рамки кваліфікацій. У сфері педагогічної освіти науковий ступінь Д.ф. можна здобути в освітній галузі.

Відповідно до Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні (2018) завданням третього (освітньо-наукового чи освітньо-творчого) рівня вищої

педагогічної освіти є підготовка педагогів-дослідників (педагогів-виконавців у мистецькій освіті) для усіх складників освіти (дошкільна освіта, повна загальна середня освіта, позашкільна освіта, спеціалізована освіта, професійна (професійно-технічна) освіта, фахова передвища освіта, вища освіта, освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта), які здатні розв'язувати комплексні проблеми в галузі педагогічної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики. Особливим завданням третього (освітньо-наукового) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка наукових та науково-педагогічних працівників на рівні, що відповідає міжнародним, зокрема європейським вимогам до докторів філософії/докторів мистецтва, які мають забезпечити якість вищої педагогічної освіти та наукових досліджень у сфері освіти.

Л-ра: Вовк, М., Філіпчук, Н., Соломаха, С., Грищенко, Ю., Ходаківська, С. (2021). *Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика: словник*. Кропивницький: Імекс-ЛТД. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731691/>; Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://cutt.ly/7EZCdy4>; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>; Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). URL: https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf

Доктор філософії (PhD) - освітньо-науковий ступінь третього рівня вищої освіти, що присуджується на підставі успішного виконання освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації, яка містить нові наукові результати. Ступінь PhD засвідчує сформованість дослідницької компетентності, академічної культури та здатності до самостійної наукової діяльності.

Підготовка доктора філософії здійснюється в аспірантурі закладів вищої освіти або наукових установ і поєднує освітню складову (набуття компетентностей) та наукову (виконання дисертаційного дослідження). Випускник PhD має володіти методологією наукового пізнання, навичками академічної комунікації, умінням продукувати нові знання.

Отже, доктор філософії є кваліфікованим дослідником, підготовленим до наукової, науково-педагогічної та інноваційної діяльності в національному й міжнародному академічному просторі.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії: крокуємо до успішного захисту дослідницького науково-педагогічного проєкту*. Одеса: Бондаренко М. О.

Докторант – особа, яка навчається на освітньо-науковій програмі у закладі вищої освіти або науковій установі, здобуваючи кваліфікацію на 9 рівні Національної рамки кваліфікацій та відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014) передбачає здатність особи визначати та розв’язувати соціально значущі системні проблеми у певній галузі діяльності, які є ключовими для забезпечення сталого розвитку та вимагають створення нових системоутворювальних знань і прогресивних технологій. Цим Законом визначається, що Д. здобуває ступінь доктора наук, що є другим науковим ступенем, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня Д.ф. і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв’язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях. Ступінь Д.н. присуджується спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти чи наукової установи за результатами публічного захисту

наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Згідно з Національною рамкою кваліфікацій Д.н. повинен мати концептуальні та методологічні знання в галузі чи на межі галузей знань або професійної діяльності, володіти спеціалізованими вміннями/навичками і методами, необхідними для розв'язання значущих проблем у сфері професійної діяльності, науки та/або інновацій, розширення та переоцінки вже існуючих знань і професійної практики започаткування, планування, реалізація та коригування послідовного процесу ґрунтовного наукового дослідження з дотриманням належної академічної доброчесності, здатністю до критичного аналізу, оцінки і синтезу нових та комплексних ідей. Д.н. властиве вільне спілкування з питань, що стосуються сфери наукових та експертних знань, з колегами, широкою науковою спільнотою, суспільством у цілому використання академічної української та іноземної мови у професійній діяльності та дослідженнях; демонстрація значної авторитетності, інноваційність, високий ступінь самостійності, академічна та професійна доброчесність, постійна відданість розвитку нових ідей або процесів у передових контекстах професійної та наукової діяльності, здатність до безперервного саморозвитку та самовдосконалення (Національна рамка кваліфікацій України, 2024).

Л-ра: Вовк, М., Філіпчук, Н., Соломаха, С., Грищенко, Ю., Ходаківська, С. (2021). *Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика: словник*. Кропивницький: Імекс-ЛТД. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731691/>; Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Національна рамка кваліфікацій (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/paran12#n37>; Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1341» від 25 червня 2020 р. №519. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/519-2020-%D0%BF#Text>

Емпіричні методи дослідження – група методів наукового пізнання, спрямованих на безпосереднє вивчення педагогічних явищ, процесів та практики, накопичення і фіксацію фактів, а також відображення педагогічної реальності у свідомості людей. До емпіричних методів відносять спостереження, опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), аналіз документів та продуктів діяльності, біографічний метод, тестування, педагогічний експеримент тощо. В емпіричному дослідженні предметом аналізу виступають суб'єкти освіти, навчальні заклади, педагогічні спільноти, продукти навчально-виховної діяльності. Застосування цих методів дозволяє всебічно проаналізувати педагогічні явища, охарактеризувати суб'єктів освіти і виховання, а також специфіку педагогічної діяльності вчителя. Одержання інформації в результаті емпіричного дослідження є одним з важливих етапів роботи у процесі вирішення актуальних педагогічних проблем.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 154, 188–189.

Педагогічне спостереження - цілеспрямоване, систематичне вивчення об'єктів у їх природних умовах без втручання дослідника. Особливостями спостереження є його вибірковість (фокус на конкретних аспектах), плановість та обов'язкова фіксація результатів (протоколи, щоденники, відеозаписи). За характером взаємодії розрізняють спостереження включене (дослідник є частиною колективу) та невключене; за формою — відкрите та приховане. Роль спостереження полягає у виявленні реальної картини поведінки та взаємодії суб'єктів освіти, що часто неможливо зафіксувати опитуваннями. Це дозволяє досліднику отримати живий матеріал для формування гіпотез, проте вимагає високої об'єктивності, оскільки суб'єктивізм спостерігача є головним ризиком даного методу.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Етичний аспект дослідження – сукупність моральних норм, принципів та стандартів поведінки науковця, що регулюють його взаємодію з учасниками освітнього процесу та ставлення до результатів праці. Основними етичними вимогами є: *принцип поінформованої згоди* (добровільна участь осіб у дослідженні); *конфіденційність* (захист персональних даних респондентів); *незавдання шкоди* (фізичної чи психологічної); *об'єктивність* (недопустимість фальсифікації даних). Особливе місце посідає *академічна доброчесність*, що передбачає чесність у цитуванні, відсутність плагіату та повагу до інтелектуальної власності колег. Роль етичного аспекту полягає у забезпеченні гуманістичного характеру педагогічної науки та формуванні довіри суспільства до наукових результатів. Нехтування етикою знецінює будь-які наукові здобутки, перетворюючи дослідника на маніпулятора. У сучасних умовах етична експертиза стає обов'язковим етапом планування будь-якого експерименту, що залучає людей. Висока етична культура дослідника є запорукою чистоти наукового пошуку та професійної гідності, що відображається у здатності науковця нести відповідальність за соціальні наслідки своїх відкриттів та рекомендацій.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Етичний кодекс молодого ученого України – нормативно-ціннісний документ рекомендаційного характеру, що визначає систему морально-етичних принципів, норм і стандартів професійної поведінки молодих науковців у сфері освітньої, науково-дослідної та інноваційної діяльності. Етичний кодекс молодого ученого України спрямований на формування культури академічної доброчесності, відповідального дослідницького

мислення, дотримання принципів чесності, об'єктивності, поваги до інтелектуальної власності, наукової коректності та професійної солідарності в академічному середовищі.

У структурі кодексу зазвичай виокремлюють такі змістові блоки: загальні засади наукової етики; принципи академічної доброчесності; норми професійної комунікації; вимоги до публікаційної діяльності; правила запобігання конфлікту інтересів; відповідальність за порушення етичних норм. Документ виконує регулятивну, аксіологічну, виховну та превентивну функції, оскільки не лише окреслює межі належної наукової поведінки, а й формує внутрішню мотивацію здобувача до дотримання високих стандартів наукової культури.

Для здобувача ступеня доктора філософії Етичний кодекс молодого ученого України виступає орієнтиром професійної соціалізації в науковій спільноті. Його дотримання передбачає: коректне цитування джерел; недопущення плагіату, фабрикації та фальсифікації результатів; повагу до прав усіх учасників освітньо-наукового процесу; відповідальне представлення результатів дослідження; дотримання норм академічної комунікації під час конференцій, дискусій, рецензування.

У контексті підготовки дисертаційного науково-педагогічного проекту положення кодексу інтегруються в індивідуальну дослідницьку стратегію аспіранта, забезпечують етичну валідність експериментальної роботи та підвищують довіру до отриманих результатів. Актуальність документа посилюється процесами європейської інтеграції української науки та необхідністю гармонізації національних практик із принципами Європейського простору вищої освіти.

Л-ра:

Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії: крокуємо до успішного захисту дослідницького науково-педагогічного проекту*. Одеса: Бондаренко М. О. – 114 с.;

Рекомендації з академічної доброчесності для закладів вищої освіти (2018); Фінікова, Т. В., Артюхова, А. Є. (Ред.). (2016). *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету*. Київ: Таксон.

Загальнометодологічні підходи – група підходів, що складають фундамент наукового пізнання. *Системний підхід* передбачає розгляд педагогічних об'єктів як сукупності взаємопов'язаних елементів, що утворюють цілісність, і дозволяє виявити системоутворювальні зв'язки та інтегративні властивості. *Синергетичний підхід* розглядає педагогічні системи як відкриті, нелінійні, здатні до самоорганізації, де розвиток відбувається через перехід від хаосу до порядку (точки біфуркації). Також до цієї групи належать ноосферний, цивілізаційний, парадигмальний та інші підходи.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2016. С. 67–75.

Законодавчі акти, якими керується здобувач науково-педагогічного ступеня в Україні – сукупність нормативно-правових документів державного рівня та підзаконних актів, що регламентують організацію освітньо-наукової діяльності, підготовку здобувачів ступеня доктора філософії, вимоги до дисертаційних досліджень, процедури атестації, дотримання академічної доброчесності та захист прав інтелектуальної власності.

Нормативне поле діяльності здобувача формується на кількох рівнях. Базовими є закони України у сфері освіти і науки, що визначають правові засади функціонування системи вищої освіти, наукової діяльності та підготовки наукових кадрів. До ключових належать Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про вищу освіту» (2014), Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015). Вони встановлюють права й обов'язки здобувачів, вимоги до освітньо-наукових програм, принципи академічної доброчесності, порядок присудження ступеня доктора філософії.

Важливе значення мають підзаконні нормативні акти Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України, зокрема: Порядок підготовки здобувачів ступеня доктора філософії; Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради; вимоги до оформлення дисертацій; рекомендації щодо забезпечення академічної доброчесності. На інституційному рівні діяльність аспіранта регламентується статутом закладу вищої освіти, освітньо-науковою програмою, індивідуальним планом наукової роботи, кодексом академічної доброчесності.

Знання та дотримання законодавчих актів забезпечує правову грамотність здобувача, коректну організацію дослідницького процесу, легітимність отриманих результатів і успішне проходження процедур атестації. У процесі виконання дисертаційного науково-педагогічного проєкту нормативно-правова база виконує регулятивну, організаційну та гарантійну функції, визначаючи рамки академічної свободи й відповідальності молодого дослідника.

Л-ра:

Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії: крокуємо до успішного захисту дослідницького науково-педагогічного проєкту*. Одеса: Бондаренко М. О. – 114 с.;
Закон України «Про освіту» (2017);
Закон України «Про вищу освіту» (2014);
Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015).

Загально-методологічні наукові підходи – це універсальні стратегії пізнання, які мають міждисциплінарний характер і застосовуються як у природничих, так і в гуманітарних науках для вивчення складних об'єктів. Провідне місце серед них посідає *системний підхід*, який вимагає розглядати будь-яке педагогічне явище як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, що мають спільну мету. Важливим є *синергетичний підхід*, який фокусується на процесах самоорганізації та нелінійного розвитку відкритих систем в

умовах мінливого освітнього середовища. *Діяльнісний підхід* ґрунтується на положенні про те, що розвиток особистості та її професійне становлення відбуваються виключно в активній діяльності та через засвоєння соціального досвіду. Також до цієї групи належить *історико-логічний підхід*, що передбачає вивчення генези явища в його історичній послідовності. Роль загально-методологічних підходів полягає у створенні концептуального фундаменту дослідження, що дозволяє науковцю оперувати категоріями високого рівня абстракції та виявляти найбільш стійкі, закономірні зв'язки в структурі педагогічного процесу, забезпечуючи методологічну вертикаль наукового пошуку.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Зміст педагогічної діяльності – це система знань, умінь, навичок, цінностей і компетентностей, які забезпечують ефективне виконання педагогом освітньо-виховних функцій. Зміст п. д. є багатовимірним, охоплює різні аспекти освітнього процесу, розвитку учнів різного віку, постійно еволюціонує, адаптуючись до змін у суспільстві, науці та технологіях і визначається такими чинниками: освітні стандарти та державні програми; вікові та індивідуальні особливості учнів; соціокультурний контекст; інноваційні педагогічні технології.

П.д. – професійна активність педагога, в якій через різні засоби впливу на учнів реалізуються задачі навчання й виховання. вимагає від педагога не лише професійних знань та навичок, а й особистісних якостей (емпатія, терпіння, комунікативність, здатність до саморозвитку). Педагогічна дія, наголошує С.Гончаренко, є елементом педагогічної діяльності; це педагогічно доцільний, спланований чи імпровізований вчинок вихователя, що спричиняє зміну педагогічної ситуації або особистісні зміни. П.д. характеризується

високим рівнем соціальної відповідальності і спрямована на розвиток інтелектуальних, емоційних та фізичних здібностей учнів, формування критичного мислення та творчих здібностей.

Л-ра: Гончаренко, С. (2017). Український педагогічний словник. К.: Либідь, 2017; Яковицька, Л.С. (2024). Зміст структурних компонентів педагогічної діяльності викладача вищої школи. URL: <https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/06/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%82%D0%B5%D0%B7-2024.pdf#page=126>

Зміст психолого-педагогічної підготовки майбутніх докторів філософії з освітніх наук – спектр знань, технологій навчання, методик, на основі яких структуровано змістовий контент психолого-педагогічних дисциплін освітньо-наукових програм підготовки майбутніх докторів філософії з освітніх наук, які мають володіти професійними компетентностями задля майбутньої дослідницької і викладацької діяльності. Дисципліни психолого-педагогічного спрямування є важливою складовою професійної підготовки майбутніх викладачів-дослідників у закладах вищої педагогічної освіти, наукових установах. Зміст психолого-педагогічної підготовки майбутніх докторів філософії з освітніх наук структурується з урахуванням спрямованості на формування компетентностей (загальних і спеціальних (фахових, предметних)) та результатів навчання. Орієнтовно 10–15 кредитів із загальних 30–60 кредитів освітньо-наукової програми відведено на вивчення дисциплін психолого-педагогічного спрямування. Зміст психолого-педагогічних дисциплін має фахову специфіку, що зумовлене насамперед особливостями фаху викладача-дослідника й особливостями фокусу освітньо-наукових програм. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх докторів філософії з освітніх наук включає обов'язкові освітні компоненти (наприклад, «Філософія освіти» / «Філософія і соціологія освіти» (3-4 кредити), «Інформаційні технології в освіті» / «Хмарні і мобільні технології» (3-4 кредити), «Методологія педагогічних досліджень» / «Інноваційна педагогіка» / «Актуальні питання і розвитку освіти» (4-6

кредитів), «Педагогічна інноватика» (3-4 кредити) тощо. Освітньо-науковими програмами підготовки майбутніх докторів філософії з освітніх наук передбачений вибір варіативних дисциплін психолого-педагогічного спрямування з метою забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії на основі врахування дослідницьких інтересів. Як правило, Особливостями психолого-педагогічної підготовки майбутніх докторів філософії з освітніх наук є такі: перелік і змістовий контент вибіркових психолого-педагогічних дисциплін врегульовується запитом майбутніх викладачів-дослідників щодо поглибленого вивчення відповідної субдисципліни педагогіки, психології, міждисциплінарного курсу з урахуванням дослідницьких інтересів, проблематики дисертаційного дослідження; зміст психолого-педагогічних дисциплін структуровано з метою розвитку викладацької, педагогічної майстерності, здатності створювати інновації у галузі освітніх, педагогічних наук та ретранслювати їх в освітню практик.

Л-ра: Вовк М., Грищенко, Ю., Соломаха, С. (2024). Зміст психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів у закладах фахової передвищої і вищої педагогічної освіти України / Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття». Том 1. Випуск 9: [Гол. ред. Г. Сотська]. Київ: ТАЛКОМ. С. 43-54. URL: <https://www.unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/101/94>;

Етапи організації дослідження - це логічно послідовна система дій науковця, що забезпечує перехід від постановки проблеми до впровадження результатів у практику. Процес охоплює:

Підготовчий етап: обґрунтування актуальності теми, визначення об'єкта, предмета, мети та формулювання гіпотези.

Теоретичний етап: опрацювання наукової літератури, розробка теоретичної моделі досліджуваного явища.

Експериментальний етап: проведення констатувального та формувального експериментів, збір емпіричних даних.

Аналітичний етап: статистична обробка даних, порівняння результатів контрольної та експериментальної груп, перевірка гіпотези.

Заключний етап: оформлення результатів у вигляді рукопису (дисертації, магістерської роботи), формулювання висновків та рекомендацій.

Л-ра: Сидоренко Вікторія. Методологія і методи наукових досліджень: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО, 2024. 150 с.

Етика наукових досліджень – сукупність моральних принципів і норм, якими керуються вчені у професійній діяльності, що визначають відповідальність дослідника перед суспільством та науковою спільнотою. Основні етичні вимоги: наукова сумлінність, об'єктивність, недопущення плагіату та фальсифікації даних. Етичний кодекс науковця передбачає повагу до праці колег (коректне цитування), захист прав учасників експериментів, прозорість методів дослідження та неупередженість у висновках. Важливим аспектом є також соціальна відповідальність за наслідки впровадження наукових розробок у практику.

Л-ра: Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

Етика педагога-дослідника – сукупність моральних норм і правил проведення дослідження, що забезпечують повагу до учасників, їх психофізичне благополуччя та захист прав. Основні етичні вимоги:

- добровільність участі та право вийти з експерименту в будь-який момент;
- конфіденційність інформації (анонімність відповідей);
- принцип «не нашкодь» (захист від надмірних навантажень, стресу);
- інформування учасників про справжню мету дослідження (якщо мету було приховано для чистоти експерименту, про неї слід повідомити одразу після його завершення);

- відповідність психолого-педагогічних висновків меті діагностики та соціальним вимогам.

Л-ра: Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 199–201.

Інноваційний та креативний підходи – група підходів, що характеризують творчу спрямованість діяльності. *Інноваційний підхід* передбачає створення, впровадження та поширення нових ідей, засобів і технологій, що призводять до якісних змін у системі освіти. *Креативний підхід* реалізує творчі можливості особистості, її здатність породжувати оригінальні ідеї (дивергентне мислення) у нерегламентованих умовах. Креативність включає такі характеристики як побіжність, оригінальність, сприйнятливність та метафоричність мислення.

Л-ра: Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 112–114.

Класифікація наук - це система підпорядкування наук, що відображає їхній зв'язок і закономірності розвитку, зазвичай поділяється на природничі, технічні, суспільні та гуманітарні галузі. **Наукові дослідження** за цільовим призначенням класифікуються на: **фундаментальні дослідження** (спрямовані на відкриття нових законів та закономірностей без безпосередньої орієнтації на практичне використання); **прикладні дослідження** (орієнтовані на розв'язання конкретних практичних завдань та використання результатів фундаментальних наук у певних галузях); **дослідно-конструкторські розробки (ДКР):** завершальний етап, що передбачає створення нових зразків техніки, матеріалів або технологій на основі прикладних результатів. Особливістю сучасної науки є міждисциплінарність, де нові знання народжуються на перетині різних галузей.

Л-ра: Сидоренко Вікторія. *Методологія і методи наукових досліджень: навчально-методичний посібник*. Біла Церква: БІНПО, 2024. 150 с.

Класифікація методів науково-педагогічного дослідження – систематизація методів за певними ознаками (критеріями) для вибору найбільш продуктивної «системи відліку» у дослідженні. Існує множинність класифікацій: методи поділяють на власне педагогічні та методи інших наук; констатувальні та перетворювальні; якісні та кількісні; змістові та формальні; методи опису, пояснення і прогнозу. Провідною класифікацією у педагогіці вважається поділ на **методи теоретичного дослідження** (абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція, моделювання тощо) та **емпіричні методи** (спостереження, опитування, бесіда, інтерв'ю, тестування, експеримент тощо). Цей поділ зумовлений різними цілями та рівнями проникнення в сутність явища.

Л-ра: Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2016. С. 122–125.

Класифікація методів науково-педагогічного дослідження – впорядкована система методів пізнання освітньої дійсності, розроблена на основі певних критеріїв для зручності їхнього вибору та застосування.

Традиційно методи поділяють на три великі групи:

1. *Методи теоретичного дослідження* (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, моделювання), які спрямовані на розкриття внутрішньої сутності явищ та побудову теорії.

2. *Методи емпіричного дослідження* (спостереження, бесіда, анкетування, тестування, вивчення педагогічного досвіду, педагогічний експеримент), що забезпечують збір первинного фактичного матеріалу та перевірку гіпотез.

3. *Математичні та статистичні методи* (реєстрація, ранжування, шкалювання, обчислення середніх показників, кореляційний аналіз), які слугують для об'єктивної обробки отриманих даних та встановлення кількісних залежностей. Також розрізняють методи за рівнем загальності (загальнонаукові та конкретнонаукові) та за спрямованістю на суб'єктів (діагностичні, формувальні, прогностичні).

Класифікація допомагає досліднику забезпечити комплексність пошуку, коли різні методи взаємно доповнюють і контролюють один одного. Використання широкого спектру методів з різних класифікаційних груп підвищує доказовість висновків та дозволяє вивчити об'єкт дослідження всебічно - від зовнішніх проявів до глибинних закономірностей розвитку.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Категорія як педагогічне поняття – абстрактне узагальнення, яке відображає суттєві характеристики педагогічних явищ, процесів, об'єктів або відносин між ними. Категорії виконують когнітивну функцію, структурують знання та сприяють систематизації наукових ідей. Вони дозволяють формулювати теоретичні положення, визначати логіку дослідження, розробляти концепції і методики навчання.

У педагогіці категорії використовують для аналізу навчально-виховних процесів, проектування педагогічних систем, оцінювання результатів освітньої діяльності. Вони забезпечують узгодженість між об'єктом та предметом дослідження, формулювання гіпотез і побудову наукової аргументації.

Використання категорій у дисертаціях сприяє формуванню концептуальної бази дослідження. Вони визначають логіку структурування емпіричних даних і дозволяють виділяти ключові ознаки педагогічних явищ.

Категорії також допомагають створювати моделі, алгоритми та методичні рекомендації для практичної діяльності.

Таким чином, категорія як педагогічне поняття є не лише інструментом аналітики, а й базисом для наукового конструювання, забезпечує системність, узгодженість та обґрунтованість науково-педагогічного дослідження.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Концепт – когнітивна одиниця, що інтегрує у собі смисли, ідеї та уявлення про досліджуване явище в його культурному, науковому чи освітньому контексті. Концепт слугує базовим елементом наукової теорії, формує логіку побудови дослідження та визначає межі аналізу.

У педагогічних дослідженнях концепт дозволяє поєднувати абстрактне мислення з емпіричними даними, моделювати процеси навчання, розробляти освітні програми та методичні підходи. Він формує основу для аналізу та інтерпретації результатів експериментальної роботи, забезпечує узгодженість термінології та логіку висновків.

Концепт застосовується для: визначення ключових смислів дисертаційного об'єкта; побудови моделі педагогічної системи; пояснення взаємозв'язків між теоретичними положеннями та емпіричними результатами; розробки інноваційних підходів до навчання та досліджень.

Застосування концептів у дисертації забезпечує наукову цілісність, сприяє формуванню чіткої категоріальної системи, підвищує точність аналізу та обґрунтованість методичних рекомендацій.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Контекстний підхід – підхід, що реалізує ідею підпорядкування змісту і логіки навчання інтересам майбутньої професійної діяльності. Він передбачає моделювання предметного і соціального змісту майбутньої професійної праці у формах навчальної діяльності. Завдяки цьому відбувається трансформація пізнавальних мотивів у професійні, а знання перетворюються із предмета навчання на засіб регуляції професійної діяльності, що забезпечує ефективний перехід від навчання до праці.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 89–90.

Компетентнісний підхід у педагогічній освіті – методологічний орієнтир структурування змісту підготовки вчителя і добору форм, методів, технологій, ресурсів з метою формування певних компетенцій майбутніх педагогів, що сприяють їхній швидкій адаптації й успішній професійно-педагогічній діяльності та розв’язанню професійних завдань впродовж усього життя. М. Вовк підкреслює, що якісні зрушення у підготовці сучасного вчителя передбачають утвердження компетентнісної парадигми у педагогічній освіті, що в умовах українських реалій набуло законодавчо-нормативного врегулювання: затверджено більшість стандартів вищої освіти в освітній галузі, Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (2020), Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти (2021) тощо. У серпні 2024 р. оновлено і затверджено Професійний стандарт «Вчителя закладу загальної середньої освіти» (наказ Міністерства освіти і науки України №1225 від 29 серпня 2024 р.). Відповідно до зазначеного стандарту унормовуються основні компетентності вчителя, формування яких мають забезпечувати освітні компоненти відповідних освітніх програм підготовки майбутніх педагогів.

Компетентнісний підхід дозволяє педагогу ефективно діяти як у стандартних, так і у нестандартних ситуаціях, самостійно визначаючи напрямки, пріоритети, змістове наповнення освітнього процесу, ресурс розвитку та рівень освіченості тих, хто навчається. Разом з тим, він є постійним стимулом для саморозвитку, самовдосконалення тих, хто навчає. Оскільки компетентність не зводиться до обсягу опрацьованої інформації та набутих умінь і навичок, а визначається володінням педагогом практико орієнтованими компетентностями, а саме вміннями: бачити і формувати проблему, мобільно застосовувати отримані знання у педагогічній ситуації, знаходити шляхи раціонального її вирішення, самостійно, критично, творчо мислити, генерувати нові ідеї, усвідомлювати де і коли здобуті знання можуть бути використані у педагогічній роботі, грамотно обирати методи, форми, освітні технології, з метою гнучко адаптувати власні педагогічні дії, працювати, використовуючи діалогічні стратегії організації освітнього процесу.

Л-ра: Вовк М., Грищенко Ю., Соломаха С. Зміст психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів у закладах фахової передвищої і вищої педагогічної освіти України / Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта ХХІ століття». Том 1. Випуск 9: [Гол. ред. Г. Сотська]. Київ: ТАЛКОМ. С. 43-54. URL: <https://www.unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/101/94;> Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 107–108.

__Положення про акредитацію освітніх програм, за яким здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (Наказ Міністерства освіти і науки України №686 від 15.05.2024 р. <http://surl.li/owpqcх>; *Концепція розвитку педагогічної освіти.* (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1225 від 29 серпня 2024 р. https://osvita.ua/doc/files/news/929/92993/646-ilovepdf_merged_1.pdf; Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» (2021). https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchovi%20osvity_25.03.pdf

Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Критерії у науково-педагогічному дослідженні – конкретні показники, за якими оцінюють ефективність та достовірність дослідження. Вони служать орієнтиром для вибору методів збору й аналізу даних, формулювання висновків та перевірки гіпотез.

Критерії можуть бути кількісними (результати тестів, рівень засвоєння знань, показники продуктивності) та якісними (компетентність, мотивація, рівень самостійності, критичне мислення). Чітке визначення критеріїв забезпечує об'єктивність оцінки та валідність результатів.

У дисертаційних роботах критерії застосовують для оцінювання ефективності педагогічних технологій, порівняння експериментальних і контрольних груп, обґрунтування практичних рекомендацій. Вони допомагають систематизувати результати та забезпечують доказовість наукових висновків.

Визначення критеріїв на ранніх етапах дослідження дозволяє планувати експеримент, оцінювати вплив різних факторів і коригувати методику. Це також сприяє послідовності та логічній структурі дисертаційного проекту, підвищує наукову аргументованість і надійність дослідження.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Критерії правильності вибору методів науково-педагогічного дослідження – система вимог, що забезпечують адекватність дослідницького інструментарію поставленій меті та завданням. Головними критеріями є: 1) *відповідність об'єкту і предмету* (метод повинен проникати в сутність явища); 2) *комплексність* (використання системи взаємодоповнюючих методів); 3) *достовірність* (здатність методу дати об'єктивну інформацію); 4) *економічність* (оптимальність витрат часу та ресурсів); 5) *етичність* (відповідність нормам моралі та академічної доброчесності). Правильність

вибору методів визначає валідність усього дослідження: якщо методи обрані невірні, отримані дані не матимуть наукової сили, навіть при правильній обробці. Роль критеріїв полягає у запобіганні формалізму та суб'єктивізму в науці. Дослідник повинен вміти аргументувати, чому саме цей набір методів є оптимальним для вирішення конкретної проблеми. Кінцевим критерієм правильності вибору є здатність обраного інструментарію довести або спростувати гіпотезу дослідження.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Критерії оцінювання педагогічних досліджень – сукупність якісних та кількісних характеристик, що дозволяють визначити наукову цінність, актуальність та практичну спроможність результатів дослідження. До найважливіших критеріїв належать: *наукова новизна* (наявність у роботі знань, які раніше не були відомі науці); *теоретична значущість* (внесок дослідження в розвиток категоріального апарату, принципів та теорій педагогіки); *практична значущість* (можливість безпосереднього використання отриманих результатів, методик, посібників в освітньому процесі); *достовірність* (обґрунтованість висновків вихідними методологічними позиціями, використанням адекватних методів, репрезентативністю вибірки та статистичною обробкою даних). Також оцінюється логічна цілісність роботи, мовна культура та дотримання норм академічної доброчесності. Для PhD-досліджень критичним є підтвердження результатів публікаціями у фахових виданнях та апробація на конференціях. Висока оцінка за всіма критеріями є свідченням зрілості дослідника та вагомості його внеску в науку.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Лінгвістична коректність термінології: точність і уніфікація понятійного апарату – вимога наукового тексту, що передбачає однозначність, сталість і точність використання термінів. Коректність термінології забезпечує чітке тлумачення понять, унеможливорює подвійні трактування, непорозуміння та спотворення змісту дослідження.

Для дисертаційної роботи це означає: узгоджене використання ключових понять протягом усієї роботи; точні визначення термінів; систематизацію словника понять; відповідність міжнародним і національним стандартам наукової термінології. Уніфікація термінології сприяє зрозумілості тексту для рецензентів, колег і студентів, а також підвищує наукову комунікабельність дослідження.

Лінгвістична коректність передбачає перевірку термінів на точність, відповідність контексту та однаковість у всіх частинах роботи, включаючи текст, таблиці, графіки та додатки. Вона є базовим елементом академічної доброчесності та забезпечує наукову надійність результатів.

Забезпечення лінгвістичної коректності включає: систематичну роботу з глосаріями, нормативними документами, спеціалізованими словниками; перевірку термінології на відповідність стилю і логіці викладу; контроль узгодженості понять між теоретичною та емпіричною частинами дослідження.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Літературний огляд у дисертації: структура, аналітика, критика джерел – систематизований аналіз наукових, довідкових та методичних джерел за темою дисертаційного дослідження. Огляд включає оцінку актуального стану проблеми, зіставлення позицій авторів, критичний аналіз достовірності, повноти та наукової значущості джерел, виявлення прогалин у дослідженнях.

Структурно огляд складається з вступу, тематичних блоків, узагальнення висновків та формулювання напрямів власного дослідження. Він слугує методологічною основою для формулювання об'єкта, предмета та гіпотези, а також вибору методів і методик дослідження.

Аналітика джерел передбачає порівняння результатів попередніх досліджень, оцінку їхньої наукової значущості та визначення застосовності до власного дослідження. Критика джерел включає виявлення обмежень, протиріч, невідповідності методів та недосконалості підходів, що допомагає обґрунтувати новизну та релевантність дослідження.

Літературний огляд також сприяє формуванню власного концептуального апарату дисертанта, узгодженню термінології та вибору релевантних теоретичних підходів. Його результатом є чітка карта наукового поля, що дозволяє ефективно планувати експериментальні дослідження та обґрунтовано формулювати висновки.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Логіка наукового дослідження: загальні засади побудови – система принципів і правил організації мислення та структурування наукової роботи, що забезпечує послідовність, обґрунтованість, доказовість і цілісність результатів.

Логіка дослідження визначає порядок: формулювання проблеми, постановку мети та завдань, розробку гіпотези, вибір методів, збір та аналіз даних, узагальнення результатів. Вона забезпечує узгодженість теоретичної і емпіричної частин дисертації, наукову аргументованість висновків та системність подання інформації.

Основні засади логіки включають: послідовність і взаємозв'язок етапів дослідження; відповідність методів поставленим завданням; узгодженість

термінології та категоріальної системи; чітке обґрунтування вибору джерел і підходів.

Логіка дослідження спрямовує аспіранта на досягнення цілісності дисертаційного проєкту, допомагає уникнути хаотичності та непослідовності, а також забезпечує прозорість та відтворюваність результатів. Вона є основою наукової аргументації та формує академічну культуру дослідника.

Дотримання логіки наукового дослідження дозволяє підвищити якість дисертації, забезпечує обґрунтованість рекомендацій та полегшує процес рецензування і захисту наукової роботи.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. – 114 с.

Людиноцентризм – філософсько-методологічний принцип та новий тип світогляду, який акцентує увагу на вивченні проблеми людини у всіх її сутнісних аспектах (тілесність, духовність, інтелект, моральність тощо) і розглядає людину як найвищу цінність цивілізаційного розвитку. У контексті освіти людиноцентризм передбачає формування особистості, відкритої до інновацій, здатної критично мислити, приймати самостійні рішення та нести відповідальність за них. Це злиття філософії і антропології, що народжує нову якість інноваційного мислення.

Л-ра: Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 47–50.

Мета дослідження: її логічний зв'язок із об'єктом, предметом і завданнями – чітко сформульований результат, якого прагне досягти здобувач наукового ступеня в процесі виконання дисертаційної роботи. Мета визначає напрямок дослідження, логічно пов'язує об'єкт і предмет, задає систему завдань та критерії оцінювання ефективності роботи.

Мета дослідження є основою формування гіпотези, вибору методів і підходів до збору й аналізу даних. Вона забезпечує цілісність дисертаційного

проєкту, дозволяє перевірити відповідність результатів поставленим завданням, а також оцінити наукову значущість отриманих висновків.

Логічний зв'язок мети з об'єктом полягає у визначенні сфери дослідження та її меж, а з предметом – у конкретизації аспектів, що підлягають аналізу та експериментальній перевірці. Завдання дослідження деталізують мету і визначають послідовність дій, необхідних для досягнення наукових результатів.

Формулювання мети передбачає: ясність, досяжність, вимірюваність результатів, наукову обґрунтованість, відповідність сучасним вимогам педагогічної науки. Мета є орієнтиром для написання дисертаційної роботи, організації дослідницької діяльності та захисту результатів.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Мета і завдання Мета - це очікуваний кінцевий результат, а завдання - шляхи його досягнення. Типові помилки у завданнях: надмірна кількість (9–10) або дріб'язковість; формулювання «вивчити літературу» як завдання (це умова роботи); неконкретність («перевірити доступність» без критеріїв); відсутність завдання щодо експериментальної перевірки; існує обов'язкова вимога логічної відповідності: Тема → Об'єкт/Предмет → Проблема → Мета → Завдання → Структура дисертації.

Мета дослідження - це уявний прогноз кінцевого результату наукової діяльності, якого прагне досягти дослідник. Вона має суворо відповідати проблемі дослідження та конкретизуватися в завданнях. Формулювання мети повинно давати чітке уявлення про те, який саме продукт (концепція, система, методика, обґрунтування умов) буде отримано на завершальному етапі роботи.

Завдання дослідження - це конкретні шляхи та етапи досягнення визначеної мети, які у своїй сукупності розкривають логіку наукового пошуку. Зазвичай формулюється кілька взаємопов'язаних завдань, що передбачають аналіз теорії, діагностику стану проблеми, розробку моделі та експериментальну перевірку. Не варто формулювати надмірну кількість завдань (9–10) або включати тривіальні дії, такі як «вивчення літератури» (що є умовою, а не завданням). Ключовою вимогою є обов'язкова наявність завдання щодо експериментальної перевірки або апробації запропонованих ідей.

Л-ра: Гончаренко С., Ничкало Н. Дисертаційні дослідження з педагогіки: діапазон наукових пошуків і проблеми якості. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2001. №1. С. 6–25.

Мета і завдання дослідження – компоненти наукової програми, що визначають вектор і стратегію наукового пошуку. Мета дослідження – це кінцевий результат, на досягнення якого спрямована робота (створення нової методики, виявлення закономірності, розробка моделі). Завдання дослідження – це послідовні кроки, етапи реалізації мети, що деталізують її зміст.

Зазвичай завдання структурують за логікою дослідження: 1) аналіз стану проблеми (теоретичний аспект); 2) вивчення структури або функцій об'єкта (діагностичний аспект); 3) обґрунтування та апробація нових рішень (експериментальний аспект); 4) розробка практичних рекомендацій. Кількість завдань має бути оптимальною (зазвичай 3–5) для повного розкриття теми.

Л-ра: Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

Мета дослідження - це обґрунтоване уявлення про кінцевий результат наукового пошуку. Вона формулюється лаконічно і точно, відображаючи те, що дослідник збирається одержати в результаті своєї діяльності. Завдання

дослідження - це послідовні кроки (етапи), які необхідно виконати для реалізації поставленої мети.

Методологічні вимоги (за Р. Гуревичем): мета завжди відображає спрямованість наукового пошуку на одержання нових знань та їх експериментальну апробацію. Вона корелює з об'єктом і предметом дослідження.

- Мета зазвичай починається з дієслів: «теоретично обґрунтувати...», «розробити...», «визначити...», «експериментально перевірити...».

- Завдання зазвичай групуються за трьома напрямками:

1. *Теоретичні*: аналіз стану проблеми в літературі, розкриття сутності понять.

2. *Діагностичні*: вивчення реального стану практики, виявлення недоліків.

3. *Прогностично-практичні*: розробка моделі, методики чи рекомендацій та перевірка їх ефективності.

Мета: Обґрунтувати теоретико-методологічні засади формування змісту профільної середньої освіти та експериментально перевірити методику його реалізації.

Завдання: 1. Проаналізувати генезис поняття «зміст освіти»; 2. Визначити чинники модернізації змісту в сучасних умовах; 3. Розробити модель варіативної складової змісту для старшої школи.

Джерело: Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. *Методологія та організація науково-педагогічних досліджень*: Навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Метод дослідження - це спосіб пізнання, інструмент досягнення поставленої мети, що відповідає на запитання «Як проводиться дане дослідження?». Методи поєднують об'єктивне відображення дійсності та суб'єктивні особливості дослідника. У психолого-педагогічних науках методи класифікують за характером взаємодії на теоретичні (взаємодія з уявною

моделлю), емпіричні (реальна взаємодія суб'єкта й об'єкта) та методи моделювання (створення знаково-символічних представлень). До основних **теоретичних методів** належать: дедуктивний (від загального до окремого), індуктивний (узагальнення фактів), аналіз і синтез, абстрагування, ідеалізація та порівняння. **Емпіричні методи** включають: спостереження, вивчення документації, результатів діяльності, методи опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), тестування та педагогічний експеримент. Критеріями вибору методу є його адекватність об'єкту й предмету, відповідність етапам дослідження, надійність та валідність.

Л-ра: Сидоренко Вікторія. Методологія і методи наукових досліджень: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БНПО, 2024. 150 с.

Методи наукового пізнання – інструментарій науковця, сукупність прийомів і способів дослідження явищ та процесів для отримання об'єктивних знань. У структурі наукового дослідження методи поділяються на теоретичні, емпіричні та математично-статистичні.

До теоретичних методів відносять: аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, абстрагування, ідеалізацію, формалізацію та моделювання.

Емпіричні методи включають спостереження, порівняння, вимірювання та експеримент. Вибір методів зумовлений об'єктом, предметом та завданнями дослідження. Системний підхід вимагає комплексного використання методів для забезпечення достовірності та об'єктивності отриманих наукових даних.

Л-ра: Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

Методи педагогічної діагностики (Тестування) – сукупність прийомів та засобів, спрямованих на вивчення індивідуально-психологічних

особливостей учня і характеристик колективу з метою оптимізації навчально-виховного процесу. Одним з основних методів є **тестування** – випробування, що дозволяє кількісно або якісно оцінити рівень розвитку певної якості (знань, здібностей, рис характеру) за допомогою стандартизованих завдань. Тести поділяються на індивідуальні та групові, вербальні та невербальні, кількісні та якісні, загальні та спеціальні. До діагностичних методик висуваються вимоги щодо точності, об'єктивності, надійності, порівнюваності, репрезентативності та валідності (придатності методики для вимірювання саме того, для чого вона створена).

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 171–175

Метод спостереження – це цілеспрямоване, організоване і систематизоване безпосереднє сприйняття дослідником предметів та явищ зовнішнього світу (педагогічного процесу, поведінки учнів тощо) для отримання наукових даних. На відміну від буденного, наукове спостереження спрямоване на вивчення сутнісних властивостей об'єкта, характеризується широтою і глибиною, а його результати чітко фіксуються. До різновидів спостереження належать: включене та невключене; відкрите та анонімне (інкогніто); стандартизоване та нестандартизоване; польове та лабораторне; ситуативне, періодичне та лонгітудне. Для підвищення об'єктивності результатів використовують технічні засоби (аудіо-, відеозапис), зіставляють дані з інформацією від колег та проводять спостереження систематично протягом тривалого часу. Результати фіксуються у протоколах, щоденниках або картках спостереження.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 154–158.

Методологія - це вчення про систему наукових принципів, форм і способів організації та побудови теоретичної й практичної діяльності, а також

про шлях пізнання педагогічних явищ. У працях Р. Гуревича постає як багаторівнева система, що визначає стратегію і логіку наукового пошуку. За методологією Гуревича, наукове пізнання базується на декількох рівнях: філософський рівень: загальні принципи пізнання та діалектичний метод; загальнонауковий рівень: системний підхід, який дозволяє розглядати об'єкт (наприклад, освіту) як цілісну структуру; конкретно-науковий рівень: сукупність методів і принципів, застосовуваних у педагогіці (особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний підходи); технологічний рівень: методика та техніка дослідження, що включає конкретні процедури збору та обробки даних.

Л-ра: Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Методологія наукового дослідження - сукупність принципів, засобів, методів і форм організації та проведення наукового пізнання поставленої проблеми. Вона виступає як вчення про правила мислення при створенні теорії науки та як форма організації наукового знання. Методологія орієнтує в підходах і засадах пізнання, дає уявлення про об'єкт і предмет як динамічні системи, забезпечує логічну послідовність, поетапність та обґрунтованість наукового пошуку. Структура методології охоплює теоретичну частину (наукові концепції, гносеологічний аналіз) та практичну частину (алгоритми й способи досягнення мети). У науковому дослідженні виділяють кілька рівнів методології: філософський (загальні принципи пізнання), загальнонауковий (теоретичні концепції для всіх дисциплін), конкретно-науковий (сукупність методів певної галузі) та технологічний (методика і техніка дослідження, набір процедур). Особливостями методологічної підготовки дослідника є здатність впорядковувати результати, шукати альтернативні шляхи вирішення проблем, оцінювати практичну цінність результатів та вести наукові дискусії.

Л-ра: Сидоренко Вікторія. *Методологія і методи наукових досліджень: навчально-методичний посібник*. Біла Церква: БІНПО, 2024. 150 с.

Методологія науково-педагогічного дослідження: функції, рівні, структура – сукупність принципів, підходів та методів, що визначають логіку, послідовність і способи організації наукового-педагогічного дослідження. Методологія забезпечує узгодженість між метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження, системність збору та аналізу даних, наукову аргументованість результатів.

Основні функції методології включають: когнітивну (визначає шляхи отримання знань про педагогічні явища); організаційну (структурує етапи дослідження, визначає послідовність дій); прогностичну (дозволяє передбачати результати експериментів і ефективність педагогічних впливів); комунікативну (сприяє зрозумілості викладу та науковій аргументації).

Рівні методології: загальнонауковий – забезпечує логіку дослідження та відповідність науковим стандартам; галузевий – відображає специфіку педагогічної науки; прикладний – визначає методи збору та обробки даних, формує практичні рекомендації.

Структура методології включає: концептуальні засади, принципи наукового пошуку, вибір методів, техніки збору та обробки інформації, критерії оцінювання результатів, а також способи інтерпретації та узагальнення даних. Методологія виступає основою підготовки дисертаційного проєкту, формує наукову дисципліну мислення та забезпечує високий рівень наукової культури дослідника.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Методологія педагогіки – це вчення про педагогічне знання, закономірності його розвитку, про принципи, методи, форми і процедури пізнання та перетворення педагогічної дійсності. Вона досліджує методи і засоби не практичної виховної діяльності, а саме дослідницької діяльності в галузі педагогіки. Методологічне знання виконує регулятивні та нормативні функції і може виступати у дескриптивній (описовій) формі, що характеризує структуру наукового знання, або прескриптивній (нормативній) формі, яка дає прямі вказівки до діяльності, розробляючи рекомендації і правила здійснення наукової роботи.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 37–39.

Методологія педагогічного дослідження – вчення про принципи, методи, форми і процедури пізнання та перетворення педагогічної дійсності, що включає систему знань про структуру і функції педагогічної теорії, підходи до дослідження, а також способи отримання знань, які об'єктивно відображають мінливу педагогічну дійсність. Методологічне знання виконує регулятивні та нормативні функції і може виступати у дескриптивній (описовій) формі, що характеризує структуру наукового знання, або прескриптивній (нормативній) формі, що дає прямі вказівки до діяльності. Сучасна методологія характеризується рівневою структурою: рівень філософської методології (загальні принципи пізнання), загальнонаукова методологія (системний підхід тощо), конкретно-наукова методологія (сукупність методів і принципів спеціальної дисципліни) та рівень методики і техніки дослідження (набір процедур для отримання емпіричного матеріалу). Важливим елементом є методологічна культура дослідника, яка включає методологічну рефлексію, здатність до наукового обґрунтування та творчого застосування концепцій.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 36–45.

Методологічна культура педагога-дослідника – інтегральна характеристика особистості науковця, що включає методологічну рефлексію, здатність до наукового обґрунтування, критичного осмислення і творчого застосування концепцій, норм і методів пізнання. Структурно вона охоплює мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-когнітивний, діяльнісно-практичний та творчо-рефлексивний компоненти.

Розвиток методологічної культури проходить етапи від початкового (фрагментарні знання, репродуктивні дії) до етапу наукової зрілості (володіння категоріальним апаратом, здатність до генерації ідей та об'єктивної оцінки педагогічної реальності).

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 55–61.

Методологічна частина програми науково-педагогічного дослідження – концептуальний розділ програми, що містить теоретичне обґрунтування стратегії наукового пошуку. До основних складових належать: *проблема* (суперечність між знанням про потреби і незнанням шляхів їх задоволення); *тема* (стисле формулювання суті проблеми); *актуальність* (обґрунтування необхідності дослідження для сучасної науки і практики); *об'єкт* (педагогічний простір, у якому існує проблема); *предмет* (конкретні аспекти об'єкта, що підлягають перетворенню); *мета* (очікуваний результат); *гіпотеза* (наукове припущення про шляхи досягнення мети); *завдання* (етапи досягнення мети). Роль методологічної частини полягає у створенні «наукового каркаса» роботи, який забезпечує її логічну стрункість та цілеспрямованість. Кожен елемент цієї частини має бути взаємопов'язаним: мета впливає з проблеми, предмет уточнює об'єкт, а гіпотеза перевіряється

через завдання. Чіткість формулювання методологічних категорій є свідченням зрілості дослідника та визначає успішність усього подальшого емпіричного етапу роботи, дозволяючи уникнути хаотичності та безсистемності у зборі фактичного матеріалу.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Методологічні засади проблеми людиноцентризму – система теоретичних положень, що розглядають людину як найвищу цінність, суб'єкт власного розвитку та центральний елемент освітнього процесу. У контексті педагогічного дослідження людиноцентризм виступає не просто як гуманістичний лозунг, а як методологічна стратегія, що вимагає зміни парадигми «суб'єкт-об'єкт» на «суб'єкт-суб'єкт». Основними засадами є: визнання унікальності та самоцінності кожної особистості; орієнтація на її потреби, інтереси та творчий потенціал; забезпечення свободи вибору та відповідальності. Людиноцентризм передбачає відмову від авторитарного впливу на користь фасилітації та партнерства. Методологічно цей підхід реалізується через *антропологізацію* педагогічного знання, де будь-яка інновація чи технологія оцінюється з точки зору її впливу на розвиток людського в людині. Дослідник, який стоїть на позиціях людиноцентризму, спрямовує свій пошук на створення умов для самоактуалізації та самовираження суб'єктів освіти. Це вимагає використання м'яких, діалогічних методів дослідження, поваги до гідності учасників та забезпечення етичного супроводу на всіх етапах наукової роботи.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Метод моделювання – непрямий, опосередкований метод наукового дослідження, сутність якого полягає у заміщенні досліджуваного об'єкта (оригіналу) іншим, спеціально створеним об'єктом (моделлю), вивчення якого дає нову інформацію про оригінал. Моделювання тісно пов'язане з **проектуванням** (створенням моделей майбутніх процесів), хоча останнє спрямоване виключно на заплановані зміни, тоді як моделювання може стосуватися і минулого досвіду. У педагогіці виділяють різні види моделей: прогностичну (для розподілу ресурсів), концептуальну (база даних і програм), інструментальну (засоби виконання), модель моніторингу та рефлексивну модель (для рішень у непередбачуваних ситуаціях). Системне моделювання може бути атрибутивним, структурним, функціональним, організаційним тощо. Логіка педагогічного моделювання включає етапи від входження в процес і постановки задач до конструювання моделі, перевірки її валідності, застосування в експерименті та інтерпретації результатів.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 143–146.

Метод моделювання у процесі наукового пізнання – метод дослідження об'єктів пізнання на їх моделях; побудова та вивчення моделей реально існуючих об'єктів, процесів або явищ для отримання пояснень або прогнозування їхнього розвитку. У педагогіці моделювання виступає як вища форма теоретичного методу, що дозволяє замінити реальний об'єкт (наприклад, процес формування професійної компетентності) штучно створеною системою (моделлю), яка відображає його структуру та функції. Модель може бути *структурно-функціональною* (відображає компоненти та зв'язки), *змістовою* (розкриває наповнення навчання) або *процесуальною* (описує етапи діяльності). Процес моделювання охоплює чотири етапи: побудова моделі на основі гіпотези; дослідження моделі; перенесення знань з

моделі на оригінал; перевірка результатів у практичній діяльності. Роль методу моделювання полягає у спрощенні складних педагогічних систем для їх глибшого аналізу та можливості «програти» різні варіанти розвитку подій без ризику для учасників освітнього процесу. Це дозволяє досліднику обґрунтувати оптимальні умови функціонування педагогічних систем та створити інноваційні проекти, які мають високу практичну значущість та логічну цілісність.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Метод «кейс-стаді» (Case study) – інтерактивний метод навчання та дослідження, що ґрунтується на розборі конкретних ситуацій (кейсів); це групова форма роботи, яка передбачає активну участь у вирішенні нагальних проблем, обговоренні ділових ситуацій та прийнятті рішень. Методологічний підхід у «кейс-стаді» відрізняється від традиційного навчання індивідуалізацією, вільним вибором студента, формуванням навичок самоосвіти та партнерством між викладачем і студентом. Зміст кейсу має бути актуальним і включати три частини: аналітичну (з питаннями різних рівнів складності — від простих до таких, що потребують самостійного формулювання проблеми та пошуку альтернатив), концептуальну (використання теорії) та презентаційну (обсяг інформації, статистичні дані, література). Джерелами кейсів виступають реальне життя, наука та освіта. За видами кейси поділяються на науково-дослідні, навчальні та практичні.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 147–151.

Методична частина програми науково-педагогічного дослідження – це детальний опис інструментарію та процедур, за допомогою яких дослідник

збирає, обробляє та інтерпретує емпіричні дані. Вона є логічним продовженням методологічної частини і містить: *характеристику об'єкта спостереження* (опис вибірки, груп учасників); *опис методів дослідження* (конкретні методики опитування, тестування, спостереження); *план-схему експерименту* (послідовність етапів втручання); *опис інструментарію* (анкет, бланків тестування, протоколів); *методи математичної обробки* результатів. Роль методичної частини полягає у забезпеченні технологічності та відтворюваності дослідження: інший науковець, користуючись цим описом, повинен мати змогу повторити експеримент в аналогічних умовах. Чітко розроблена методична частина мінімізує похибки, дозволяє об'єктивно оцінити вірогідність результатів та гарантує адекватність обраних засобів поставленим завданням. Вона трансформує теоретичні ідеї у площину практичних дій, забезпечуючи перехід від «що вивчати» до «як саме отримати достовірні дані», що є критично важливим для доказової педагогіки.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Міжнародна академічна мобільність: її роль у становленні PhD-дослідника – процес участі здобувача наукового ступеня у міжнародних науково-освітніх програмах, обмінах, конференціях, стажуваннях та спільних дослідницьких проєктах. Вона сприяє розвитку професійних компетентностей, академічної культури та наукової зрілості PhD-дослідника.

Міжнародна мобільність забезпечує знайомство з сучасними методологічними підходами, новітніми науковими практиками, дозволяє брати участь у міжнародних колабораціях, обмінюватися досвідом та розширювати мережу професійних контактів. Вона також підвищує якість дисертаційного дослідження, стимулює інноваційність та інтеграцію здобувача у глобальний науковий простір.

Для PhD-дослідника участь у програмах академічної мобільності сприяє формуванню навичок критичного аналізу, міжкультурної комунікації, умінню представляти результати досліджень на міжнародному рівні та враховувати світові стандарти академічної доброчесності.

Важливим аспектом мобільності є її вплив на самоорганізацію, планування дослідницької роботи та розвиток лідерських якостей. Міжнародна академічна мобільність стимулює інтеграцію українського PhD-дослідника у європейський та світовий науковий простір.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Моделювання і модель в педагогічному дослідженні – процес створення абстрактних або конкретних репрезентацій педагогічних явищ, що відображають їхню структуру, взаємозв'язки та функції. Модель дозволяє формалізувати знання, прогнозувати результати та оцінювати ефективність педагогічних впливів.

Моделювання використовується для розробки експериментальних проєктів, педагогічних технологій, алгоритмів навчання, оцінювання результатів та інтеграції теорії і практики. Воно включає вибір компонентів системи, встановлення зв'язків між ними та побудову логічної структури досліджуваного явища.

Модель у педагогічному дослідженні може бути концептуальною (теоретичною), алгоритмічною (процедурною) або кількісною (експериментальною, статистичною). Її використання дозволяє верифікувати гіпотези, тестувати педагогічні ідеї, адаптувати методи та технології під різні контексти навчання.

Результатом моделювання є формалізована репрезентація досліджуваного процесу, що забезпечує системність, передбачуваність та

доказовість наукових висновків. Моделювання також сприяє розвитку аналітичних і проектних компетентностей PhD-дослідника.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Моніторинг результативності дослідження – систематичне відстеження ходу і результатів науково-педагогічного дослідження за допомогою показників, що характеризують ефективність реалізації мети, досягнення завдань та достовірність висновків.

Якісні індикатори включають компетентність учасників, рівень мотивації, дотримання методології, аналітичні навички, здатність застосовувати результати на практиці. Кількісні індикатори – показники успішності засвоєння знань, рівень досягнень експериментальної та контрольної груп, кількість публікацій, участь у конференціях, реалізація методичних заходів.

Моніторинг забезпечує своєчасну корекцію дослідницьких дій, оцінку ефективності методів, виявлення проблем і прийняття управлінських рішень у процесі дослідження. Він дозволяє забезпечити об'єктивність оцінювання та підвищити наукову якість дисертаційного проєкту.

Впровадження системи моніторингу є необхідним для контролю за виконанням плану дослідження, дотриманням стандартів академічної доброчесності та підготовки доказової бази для наукових висновків.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. – 114 с.

Мова і стиль наукового дослідження - це специфічна форма викладу наукової інформації, що характеризується термінологічною точністю, логічною послідовністю та об'єктивністю. Науковий стиль вимагає вживання

усталених мовних зворотів (кліше), які допомагають структурувати думку: «автор стверджує», «як свідчать результати аналізу», «таким чином», «отже». Особливостями стилю є відсутність емоційно-експресивної лексики, переважання безособових конструкцій («встановлено», «досліджено») та чітка синтаксична структура речень. Важливою вимогою є дотримання академічної доброчесності, що проявляється у коректному цитуванні та оформленні бібліографічних посилань, що забезпечує можливість перевірки достовірності джерел інформації.

Сукупність правил і традицій викладу результатів наукового пошуку, що характеризується смисловою завершеністю, цілісністю та логічною пов'язаністю. Основними ознаками наукового стилю є об'єктивність, точність, лаконічність та відсутність емоційно забарвлених елементів. Текст будується як безособовий монолог, де головна увага зосереджена на дії та предметі, а не на особистості автора. Важливою складовою є використання спеціальної термінології, де кожен термін є втіленням сутності явища. Логічні зв'язки забезпечуються функціонально-синтаксичними засобами (мовними кліше): вказівками на послідовність («по-перше», «потім»), причиново-наслідковими сполучниками («тому», «внаслідок цього») та виразами для переходів чи висновків («отже», «таким чином»). Науковий текст вимагає однозначності висловлювань, чіткої синтаксичної структури з перевагою складнопідрядних речень та обов'язкового посилання на джерела інформації.

Л-ра: Сидоренко Вікторія. Методологія і методи наукових досліджень: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО, 2024. 150 с.

Наука – це сфера людської діяльності, спрямована на вироблення і систематизацію об'єктивних знань про дійсність, а також результат цієї діяльності – сума здобутих знань, що утворюють наукову картину світу. Наука є однією з форм суспільної свідомості та продуктивною силою, що виконує низку важливих функцій: гносеологічну (забезпечення знаннями), нормативну

(регулювання відносин у науці), комунікативну, аксіологічну (формування цінностей), креативну (створення інтелектуального потенціалу), виховну та функцію соціальної пам'яті. Як система знань, наука характеризується єдністю кількісного та якісного накопичення фактів, їх описом, поясненням та встановленням закономірностей.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 12–15.; Сидоренко Вікторія. Методологія і методи наукових досліджень: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО, 2024. 150с. с.

Наукова гіпотеза – науково обґрунтоване припущення, яке потребує подальшої теоретичної та експериментальної перевірки; це передбачення того, як буде розвиватися досліджуваний процес чи явище, засіб переходу від старого знання до нового. Гіпотеза є ядром науково-педагогічного дослідження і виконує функцію збирання й організації фактичного матеріалу, конкретизуючи проблему, що вивчається. Саме виходячи з гіпотези обирається метод дослідження та визначається характер необхідного матеріалу. Гіпотеза виступає з'єднувальною ланкою між теоретичною концепцією та емпіричною базою дослідження. Розрізняють описові (функціональні) та пояснювальні (теоретичні) гіпотези, які потребують різних дослідницьких процедур. Також гіпотези поділяються на гіпотези-підстави (основні причини явища) та гіпотези-наслідки, які виводяться з перших (засоби роботи, методики). Формулювання гіпотези завершує методологічну частину програми дослідження і підлягає перевірці під час експериментальної роботи.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2016. С. 27–28, 196.

Наукова новизна: вимоги, критерії, способи обґрунтування – характеристика дисертаційного дослідження, що відображає його оригінальність, внесок у науку та здатність вирішувати актуальні проблеми. Наукова новизна є однією з ключових умов отримання наукового ступеня і вимагає чіткої ідентифікації об'єкта та предмета дослідження, формулювання гіпотез, використання сучасних методів аналізу та експериментальної перевірки.

Вимоги до наукової новизни включають: відповідність сучасному стану науки, внесення нових знань або підходів; формування нових понять, категорій, моделей; інтеграцію теоретичних і практичних результатів; використання оригінальних методів та підходів.

Критерії оцінювання наукової новизни: оригінальність ідей та методів, застосування нових методик, відсутність повторів попередніх досліджень, актуальність висновків для теорії і практики, доказовість результатів.

Способи обґрунтування включають: порівняльний аналіз з існуючими науковими працями, експериментальну перевірку, логічне пояснення відмінностей і переваг нового підходу, демонстрацію практичної значущості отриманих результатів. Обґрунтування наукової новизни підвищує якість дисертації, забезпечує її академічну цінність та сприяє міжнародному визнанню дослідника.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Наукова новизна та результати

Завершуючи роботу, дисертант має чітко сформулювати, яке нове педагогічне знання він отримав (онтологічну субстанцію).

Типові помилки: підміна новизни інформативністю: Фрази «вперше вивчалася проблема» або «вперше стало предметом вивчення» свідчать лише про те, що тему раніше не чіпали, але не вказують на отриманий науковий

результат; підміна результату процесом: Описується те, що робив автор (вивчав, аналізував), а не те, що він створив чи відкрив; декларативність: Вживаються фрази «з'ясовані умови», «створено концепцію», але їх зміст не розкривається.

Що може бути науковою новизною: виявлені закономірності, принципи, нові методи, моделі навчання; в історії педагогіки: уведення в обіг нових архівних матеріалів, нова періодизація, виявлення тенденцій розвитку; вимоги до обладнання, створення нових приладів (для технічних засобів навчання).

Рівні наукової новизни:

1. Рівень конкретизації: Уточнення вже відомих положень.
2. Рівень доповнення: Розширення відомих положень, відкриття нових граней проблеми без зміни загальної картини.
3. Рівень перетворення: Принципово нові ідеї та підходи, докорінна зміна поглядів на явище.

Рівні наукової новизни - це критерій оцінювання результатів дослідження, який показує ступінь приросту нового знання порівняно з уже відомим. Розрізняють три рівні: *рівень конкретизації* (уточнення окремих положень, деталей); *рівень доповнення* (відкриття нових граней проблеми, що розширює, але не змінює картину в цілому); *рівень перетворення* (принципово нові ідеї та підходи, що докорінно змінюють погляди на явище). Визначення рівня новизни дозволяє відрізнити справжній науковий внесок від простого повторення відомих істин.

Гончаренко С., Ничкало Н. Дисертаційні дослідження з педагогіки: діапазон наукових пошуків і проблеми якості. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2001. №1.

Наукова новизна - це характеристика результатів дослідження, яка засвідчує отримання нових знань, що раніше не були відомі науці або не застосовувалися в такому аспекті. Це головний показник якості наукової роботи.

Класифікація новизни (за Р.Гуревичем):

1. Вперше: обґрунтовано концепцію, розроблено нову періодизацію (наприклад, як це зробила Л. Березівська для змісту освіти 1991–2017 рр.).
2. Дістало подальший розвиток: удосконалено вже існуючі підходи до формування змісту, розширено поняття "компетентнісний підхід".
3. Уточнено: деталізовано характеристики об'єкта (наприклад, уточнено фактори впливу на варіативну складову змісту).

Вимоги до опису: новизна не повинна бути формальною; дослідник має чітко вказати: що було відомо до нього, і що нового він додав до педагогічної теорії.

Джерело: Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. *Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Навч. посіб.* Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Наукова школа – творчий колектив дослідників різних поколінь на чолі з науковим лідером, об'єднаний спільною дослідницькою програмою та теоретичною концепцією. Наукові школи відіграють ключову роль у процесі пізнання та підготовці науково-педагогічних кадрів, створюючи атмосферу творчого пошуку, демократизму та партнерства. Вони забезпечують спадкоємність у науці, розробляють нові підходи (наприклад, акмеологічний, синергетичний, компетентнісний) та збагачують термінологічний простір досліджуваних напрямів.

Л-ра: Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник.* Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 32–33.

Наукове дослідження – всебічне та достовірне вивчення об'єкта, процесу або явища, їхньої структури, зв'язків та співвідношення на основі наукових принципів і методів пізнання, а також отримання і впровадження корисних для людини і суспільства результатів. Кожне наукове дослідження має свій об'єкт

і предмет. Об'єктом наукового дослідження є матеріальна або ідеальна система, а предметом – структура системи, закономірності взаємодії елементів, розвиток та властивості. Зміст наукового дослідження визначається його цільовим призначенням і поділяється на фундаментальні (спрямовані на пізнання законів розвитку природи та суспільства), прикладні (використання законів для розв'язання практичних завдань) та дослідно-конструкторські розробки. Особливостями наукового дослідження є: цілеспрямованість на виявлення нових знань, системність, логічна доведеність, використання специфічного наукового інструментарію та апробація результатів.

Л-ра: Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

Науковий апарат педагогічного дослідження – система методологічних категорій, що визначають структуру та спрямованість дослідження, включаючи проблему, тему, об'єкт, предмет, мету, завдання та гіпотезу. Об'єкт дослідження – це педагогічний простір або процес, що вивчається, тоді як предмет – це конкретний аспект об'єкта, щодо якого отримується нове знання. Гіпотеза виступає як науково обґрунтоване припущення, що потребує перевірки і є засобом переходу від старого знання до нового.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 26–28.

Науковий апарат педагогічного дослідження - це логічно взаємопов'язана система компонентів, що визначають стратегію, межі та інструментарій дослідження. Згідно з Р. Гуревичем, є фундаментом будь-якої наукової роботи (статті, дисертації чи курсового проєкту) і забезпечує її методологічну цілісність. Ключові складники: актуальність теми: обґрунтування необхідності вивчення проблеми (наприклад, чому важливо досліджувати зміст освіти саме зараз, у період цифровізації та НУШ); мета дослідження: передбачуваний кінцевий результат (теоретичне обґрунтування моделі чи

розробка методичних рекомендацій); завдання: конкретні кроки для досягнення мети (проаналізувати стан проблеми, визначити етапи, перевірити ефективність); гіпотеза: наукове припущення, що потребує перевірки.

Науковий апарат педагогічного дослідження (О.Дубасенюк) – система методологічних категорій, що визначають структуру та спрямованість дослідження, включаючи проблему, тему, об’єкт, предмет, мету, завдання та гіпотезу. Об’єкт дослідження – це педагогічний простір або процес, що вивчається, тоді як предмет – це конкретний аспект об’єкта, щодо якого отримується нове знання. Гіпотеза виступає як науково обґрунтоване припущення, що потребує перевірки і є засобом переходу від старого знання до нового.

Науковий апарат дозволяє перетворити стихійне вивчення явища на системний науковий пошук. Відсутність чітко сформульованого апарату призводить до розпорошеності матеріалу та втрати логіки доведення. У дослідженні змісту загальної середньої освіти апарат фіксує перехід від аналізу нормативних документів до практичних рекомендацій щодо їх реалізації.

Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. *Методологія та організація науково-педагогічних досліджень*: Навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження*: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 26–28.

Науково-дослідна етика: принципи взаємодії з об'єктом, респондентами, колегами – сукупність моральних та професійних норм, що регламентують поведінку дослідника під час проведення наукової діяльності. Етика передбачає дотримання академічної доброчесності, об'єктивності, конфіденційності, відповідальності та поваги до учасників дослідження.

Принципи науково-дослідної етики включають: повагу до прав і гідності учасників дослідження; забезпечення достовірності та об'єктивності результатів; добросовісне використання джерел інформації; запобігання плагіату та фальсифікації даних; підтримку прозорості методології.

Етика взаємодії з респондентами включає інформовану згоду, анонімність, врахування психологічного комфорту та індивідуальних особливостей. Взаємодія з колегами передбачає чесну оцінку ідей, відкрите обговорення результатів та конструктивну критику.

Дотримання науково-дослідної етики формує репутацію дослідника, підвищує довіру до результатів дослідження, забезпечує відповідність міжнародним стандартам академічної діяльності та сприяє професійному розвитку PhD-дослідника.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Науково-педагогічне дослідження – особлива форма процесу пізнання педагогічної дійсності, що являє собою систематичне цілеспрямоване вивчення її явищ і процесів з використанням засобів і методів науки, яке завершується формулюванням нового знання про досліджуваний об'єкт. Головною метою такого дослідження є відкриття об'єктивних закономірностей навчання, виховання і розвитку особистості, а також свідоме застосування відомих законів у практиці.

Особливістю такого дослідження, на переконання В.Сидоренко, є його гуманістична спрямованість, де об'єктом і суб'єктом виступає людина.

Науково-педагогічне дослідження реалізується на трьох рівнях: емпіричному (фіксація нових фактів науки, формулювання емпіричних закономірностей), теоретичному (висунення та формулювання основних закономірностей, побудова теорій) та методологічному (формулювання загальних принципів і методів дослідження на основі узагальнення результатів).

Науково-педагогічне дослідження базується на методологічній культурі дослідника, яка передбачає здатність до критичного мислення, рефлексії власної діяльності та відповідальності за результати експериментального втручання в освітнє середовище.

За видами дослідження поділяються на: фундаментальні (розкриття сутності педагогічних закономірностей, розвиток методології), прикладні (розв'язання окремих теоретичних і практичних завдань, розробка педагогічних технологій) та розробки (створення програм, підручників, методичних рекомендацій). Логіка побудови дослідження охоплює етапи від обґрунтування актуальності та визначення методологічного апарату (об'єкт, предмет, мета, гіпотеза) до проведення експерименту, аналізу результатів та впровадження рекомендацій у практику.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 21–23.
Сидоренко Вікторія. Методологія і методи наукових досліджень: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО, 2024. 150 с.

Науково-педагогічне дослідження: науковий апарат, логіка педагогічного дослідження – цілісна структура наукового пошуку, що охоплює концептуальне обґрунтування та послідовність дій для розв'язання педагогічної проблеми. *Науковий апарат* включає: тему (стисле відображення предмета пошуку), об'єкт (процес, що породжує проблемну ситуацію),

предмет (конкретний аспект об'єкта, що підлягає вивченню), мету (очікуваний кінцевий результат) та гіпотезу (наукове припущення, що потребує доведення). *Логіка дослідження* – це шлях від задуму до впровадження результатів, що традиційно складається з трьох етапів: 1) підготовчий (вибір теми, вивчення літератури, розробка апарату); 2) основний або експериментальний (проведення констатувального, формувального та контрольного етапів експерименту); 3) заключний (обробка даних, оформлення тексту роботи, розробка рекомендацій). Чітке дотримання логіки забезпечує доказовість висновків. Окрему увагу приділено методологічній культурі дослідника, яка виявляється в умінні адекватно дібрати методи дослідження відповідно до поставленої мети.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Наукове пізнання (за О.Дубасенюк) – процес руху людської думки від незнання до знання, що передбачає накопичення фактажу, його систематизацію та узагальнення за допомогою понять, категорій і критеріїв. Сутність наукового пізнання полягає у розкритті закономірностей існування та розвитку явищ реального світу, пізнанні законів природи і суспільства. Цей процес базується на взаємодії суб'єкта (дослідника) та об'єкта (джерела знань), де практика виступає основою та рушійною силою, а також критерієм істинності отриманих знань.

Наукове пізнання (за В.Сидоренко) - це особливий вид пізнавальної діяльності, спрямований на вироблення об'єктивних, системно організованих і обґрунтованих знань про світ. Воно є самостійною галуззю, головною цінністю якої є отримання істинних знань через використання особливих абстракцій, ідеалізацій та спеціальних засобів (приладів, інструментів). Від буденного пізнання наукове відрізняється суворою системністю,

послідовністю, орієнтацією на відкриття об'єктивних законів та можливістю передбачення нових фактів. Основними аспектами наукового пізнання є розгляд науки як специфічного типу знання, як особливого виду діяльності та як соціального інституту. Функції наукового пізнання включають пізнавальну (задоволення потреб у знаннях), культурно-виховну (розвиток особистості) та практичну (удосконалення виробництва й суспільних відносин). Характерними ознаками наукового пізнання є предметність і об'єктивність розгляду світу, а також інтерсуб'єктивність результатів, що забезпечується дотриманням загальноприйнятих критеріїв і норм дослідження.

Основними компонентами наукового пізнання є суб'єкт (дослідник), об'єкт (частина реальності, на яку спрямований пошук) та засоби пізнання (методи, прилади). Відмінність наукового пізнання від буденного полягає у використанні спеціального понятійного апарату, спрямованості на сутнісні характеристики об'єктів та можливості прогнозування майбутніх станів системи. Особливостями наукового пізнання (Важинський С. Е., Щербак Т. І.) є використання особливих методів, засобів та логічних форм (ідея, гіпотеза, теорія, закон), а результати фіксуються в наукових текстах. Структурними елементами раціонального пізнання є поняття (відображення суттєвих ознак), судження (ствердження або заперечення зв'язку) та умовивід (виведення нового знання).

Л-ра: Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 13–15.

Сидоренко Вікторія. Методологія і методи наукових досліджень: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО, 2024. 150 с.

Нормативна база дисертаційного процесу, що регламентує підготовку, атестацію й захист – комплекс законів, підзаконних актів, внутрішніх правил закладів освіти та методичних рекомендацій, які визначають порядок підготовки, подання та захисту дисертаційних робіт. Нормативна база

забезпечує легітимність, стандартизацію та контроль якості наукових досліджень.

До основних документів належать: Закон України «Про освіту», Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України, внутрішні регламенти університетів, стандарти оформлення дисертацій.

Вона регламентує: порядок оформлення дисертації, вимоги до її структури; процедуру рецензування та присвоєння наукового ступеня; критерії оцінювання наукової новизни, актуальності та практичної значущості результатів; організацію захисту та ролі рецензентів, опонентів і спеціалізованої вченої ради.

Дотримання нормативної бази є обов'язковим для забезпечення академічної доброчесності, прозорості процедури, довіри до результатів дослідження та відповідності міжнародним стандартам. Для здобувача PhD знання та застосування нормативних документів є необхідною умовою успішного захисту дисертаційного проєкту.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Нормативно-правова база - це сукупність офіційних документів (законів, постанов, наказів), що регулюють функціонування об'єкта дослідження та визначають правове поле для впровадження наукових результатів. За методологією Р.Гуревича, дослідник має оперувати ієрархічною структурою документів: Конституція України: базове право на освіту; Закони України: «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту»; Державні стандарти: документи, що безпосередньо фіксують вимоги до змісту на кожному рівні; Концепції та Національні стратегії: програмні документи,

що визначають вектор розвитку (наприклад, Національна стратегія до 2021 року).

Нормативні документи виступають як наукові факти. Вони є джерельною базою, на якій будуються теоретичні висновки. Дослідник не просто перераховує їх, а аналізує, як зміна законодавчої бази впливає на реальну педагогічну практику та зміст підручників.

Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. *Методологія та організація науково-педагогічних досліджень*: Навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Обґрунтування актуальності науково-педагогічної проблеми та вибору теми дисертаційного дослідження - початковий етап науково-педагогічного проєктування, що передбачає цілеспрямовану підготовчу діяльність здобувача ступеня доктора філософії, спрямовану на виявлення проблемного поля дослідження, аргументацію його актуальності та науково вмотивований вибір теми дисертації. Пропедевтична робота виконує функцію методологічного «входження» у дослідження й забезпечує наукову обґрунтованість подальших етапів дисертаційного процесу.

У науково-педагогічному дискурсі пропедевтику трактують як систему попередніх аналітичних і прогностичних дій, що дають змогу здобувачеві зорієнтуватися в сучасному стані педагогічної теорії та практики, виявити суперечності, окреслити дослідницькі ніші. Якісна організація пропедевтичної роботи визначає наукову валідність теми, її відповідність пріоритетам розвитку освіти й науки, а також реалістичність виконання дослідження в межах освітньо-наукової програми.

Зміст пропедевтичної діяльності охоплює кілька взаємопов'язаних процедур. Насамперед здійснюється моніторинг стратегічних документів у галузі освіти і науки, що дає змогу співвіднести майбутнє дослідження з державними та європейськими пріоритетами. Паралельно здобувач проводить

попередній аналіз наукових публікацій, дисертацій, матеріалів конференцій, статистичних даних освітньої практики. Це створює підґрунтя для виявлення наукової проблеми як усвідомленої суперечності між потребами практики та рівнем їх теоретичного осмислення.

Обґрунтування актуальності теми передбачає аргументоване доведення її значущості у трьох вимірах: соціальному (відповідність запитам суспільства та освіти), науковому (наявність нерозв'язаних аспектів проблеми), практичному (можливість упровадження результатів). Важливо уникати декларативності, спиратися на статистику, результати сучасних досліджень, нормативні документи та експертні оцінки.

Вибір теми дисертаційного дослідження є підсумком пропедевтичної роботи. Він має відповідати принципам наукової новизни, перспективності, теоретичної і практичної значущості, методичної здійсненності. До критеріїв коректного формулювання теми належать: чіткість і лаконічність, відображення об'єкта й предмета, відсутність надмірної широти або вузькості, відповідність паспорту спеціальності та освітньо-науковій програмі.

Ефективна організація пропедевтичної роботи передбачає активну взаємодію здобувача з науковим керівником, участь у наукових семінарах кафедри, попередню апробацію дослідницького задуму. Важливим результатом етапу є підготовка розгорнутого обґрунтування теми та її затвердження в установленому порядку.

Отже, аналіз організації пропедевтичної роботи виступає необхідною передумовою якісного дисертаційного проектування, забезпечує наукову виваженість вибору теми та підвищує результативність подальшого дослідження.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). Абетка до майбутнього доктора філософії: крокуємо до успішного захисту дослідницького науково-педагогічного проекту. Одеса: Бондаренко М. О.

Об'єкт і предмет дослідження: відмінності, взаємозв'язок, формулювання – об'єкт – це явище, процес або система, що підлягає вивченню, а предмет – конкретний аспект, властивість або характеристика цього об'єкта, що розглядається в межах дослідження. Об'єкт визначає загальний простір наукового інтересу, предмет конкретизує його для наукового аналізу.

Взаємозв'язок об'єкта і предмета полягає в тому, що предмет завжди впливає з об'єкта та уточнює його аспекти для дослідження. Формулювання об'єкта та предмета є початковим етапом дисертаційного проєкту, оскільки визначає межі, напрямок дослідження, методи збору та аналізу даних.

Об'єкт і предмет повинні бути узгоджені з метою і завданнями дисертації, логічно інтегровані в гіпотезу, критерії оцінювання та структуру роботи. Правильне формулювання дозволяє уникнути розпорошеності, забезпечує системність дослідження та наукову аргументованість висновків.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. – 114 с.

Необхідно чітко розрізнити ці поняття. Об'єкт - це широка сфера, а предмет - конкретний аспект, відносно якого отримується нове знання. Предмет завжди вузьчий за об'єкт. Помилкою є довільне визначення об'єкта, до якого автор потім не повертається, або «закладання» в тему кількох предметів дослідження, що руйнує цілісність роботи.

Об'єкт дослідження - це широка об'єктна сфера педагогічної дійсності (процес, явище), яка містить суперечність і породжує проблемну ситуацію. Його сутність полягає в тому, що він є цілісним явищем, яке існує незалежно від дослідника, і в межах якого виокремлюється предмет. Визначення об'єкта — це не формальна акція, а змістова дія, що орієнтує на використання сучасних вимог та концепцій у широкому контексті. Дослідник не повинен

визначати об'єкт довільно і забувати про нього в подальшій роботі; навпаки, властивості об'єкта мають слугувати орієнтиром для вивчення предмета.

Л-ра: Гончаренко С., Ничкало Н. Дисертаційні дослідження з педагогіки: діапазон наукових пошуків і проблеми якості. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2001. №1. С. 6–25.

Об'єкт і предмет дослідження – ключові категорії наукового апарату, що визначають сферу та фокус наукового пошуку. Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обране для вивчення (те, на що спрямована пізнавальна діяльність). Предмет дослідження міститься в межах об'єкта і є тим аспектом, властивістю чи відношенням, які безпосередньо вивчаються в цій роботі. Співвідношення цих понять трактується як взаємодія цілого (об'єкт) і частини (предмет). Предмет дослідження визначає назву роботи. Обов'язковою вимогою до визначення предмета є його відповідність темі та меті дослідження. Логіка наукового пошуку передбачає, що через дослідження окремих сторін предмета вчений пізнає закономірності функціонування об'єкта в цілому.

Л-ра: Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

Об'єкт дослідження - це область реальності (педагогічний процес, явище), на яку спрямований науковий пошук. Предмет дослідження — це конкретний аспект об'єкта, його властивості чи відношення, які підлягають безпосередньому вивченню в певній роботі. Предмет завжди вузьчий за об'єкт і саме він визначає назву теми. Мета дослідження формулюється як очікуваний кінцевий результат (наприклад, «теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель...»). Завдання дослідження - це декомпозиція мети на послідовні кроки, які зазвичай охоплюють: 1) аналіз

теорії; 2) вивчення стану практики; 3) розробку нової методики/моделі; 4) перевірку її ефективності.

Л-ра: Сидоренко Вікторія. *Методологія і методи наукових досліджень: навчально-методичний посібник*. Біла Церква: БІНПО, 2024. 150 с.

Об'єкт дослідження - це частина педагогічної реальності, процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обране для вивчення. Це те, «на що» спрямована увага дослідника. У вашому контексті об'єктом є *процес формування змісту загальної середньої освіти*.

Предмет дослідження - це конкретні властивості, сторони, особливості об'єкта, які підлягають безпосередньому вивченню. Це те, «що саме» в об'єкті ми вивчаємо. Наприклад: *методологічні засади та етапи реформування змісту освіти*.

Згідно з Р.Гуревичем, правильне визначення об'єкта і предмета дозволяє: чітко окреслити межі наукового пошуку; уникнути підміни понять та розпорошення уваги на другорядні чинники; сформулювати наукову гіпотезу та завдання. Співвідношення між ними визначається як ціле (об'єкт) і частина (предмет). Предмет завжди є частиною об'єкта, яка безпосередньо вивчається дослідником.

Л-ра: Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. *Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Навч. посіб.* Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Об'єктивність та валідність педагогічного дослідження

Об'єктивність - це фундаментальний принцип наукового пізнання, який вимагає вивчення педагогічних явищ такими, якими вони є насправді, без суб'єктивного викривлення, упередженості чи підлаштування результатів під

очікування дослідника. Валідність - це міра відповідності методів і результатів дослідження поставленим завданням.

Шляхи забезпечення об'єктивності (за Р. Гуревичем):

1. Використання незалежних методів: поєднання самоаналізу вчителів із незалежним тестуванням учнів або експертними оцінками.
2. Репрезентативність: дослідження має охоплювати достатню кількість об'єктів (шкіл, класів, учнів), щоб висновки можна було поширити на всю генеральну сукупність.
3. Міжсуб'єктна перевірка: отримання аналогічних результатів різними дослідниками за однією методикою.

Значення для аналізу змісту освіти: При дослідженні реформ (наприклад, періоду 2013–2017 рр.) об'єктивність вимагає аналізу не лише успішних звітів Міністерства, а й реальних труднощів впровадження нових стандартів на місцях. Це дозволяє науковцю виявити справжні чинники, що гальмують або прискорюють модернізацію освіти.

Л-ра: Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Організація науково-дослідної діяльності - це система державних та громадських заходів, спрямованих на створення умов для ефективного функціонування наукової сфери. В Україні вона базується на засадах поєднання державної підтримки з автономією наукових установ.

Види наукової діяльності: науково-дослідна (пошук знань), науково-організаційна (керування процесами) та науково-педагогічна (підготовка кадрів). Центральне місце в системі займає Національна академія наук України (НАНУ) та галузеві академії, а також мережа університетів, де наука інтегрується з освітнім процесом. Державне регулювання здійснюється через формування пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та фінансування програм через Національний фонд досліджень України.

Л-ра: Сидоренко Вікторія. Методологія і методи наукових досліджень: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО, 2024. 150 с.

Організація науково-педагогічного дослідження – це поетапний процес, що поєднує дослідницькі навички з педагогічним досвідом і здійснюється на теоретичному та емпіричному рівнях. У загальному вигляді етапи дослідження розгортаються у такій послідовності: 1) виявлення проблемної ситуації (стану «знання про незнання»); 2) формулювання проблеми дослідження (переведення проблемної ситуації у наукову форму); 3) розроблення програми дослідження; 4) проведення дослідження; 5) аналіз одержаної інформації; 6) підготовка методичних рекомендацій; 7) прогноз ситуації на майбутнє. Безпосереднім приводом для дослідження є педагогічна проблема або проблемна ситуація, яка потребує вирішення.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 188–191.

Опитувальні методи – група методів збору первинної інформації, що базується на безпосередній (бесіда, інтерв'ю) або опосередкованій (анкетування) взаємодії дослідника з респондентами для отримання відомостей про факти, події, думки, оцінки та настрої. Опитування поділяються на усні (бесіда, інтерв'ю) та письмові (анкетування); очні та заочні; експертні та масові. **Бесіда** – це метод отримання інформації шляхом двостороннього обговорення питання у вільному діалозі, що дозволяє глибше вивчити проблему. **Інтерв'ю** – різновид бесіди ("одностороння бесіда"), де дослідник ставить заздалегідь визначені питання у певній послідовності. Інтерв'ю може бути стандартизованим (чіткий регламент) або вільним. Ефективність цих методів залежить від створення довірливої атмосфери та ретельного планування запитань.

Біографічний метод фокусується на вивченні життєвого шляху особистості, аналізі документів, що допомагає простежити динаміку формування професійних якостей. Роль опитувальних методів полягає у доступі до внутрішнього світу суб'єктів - їхніх цінностей, намірів та самооцінок. Використання цих методів вимагає дотримання етичних норм: конфіденційності, добровільності та академічної доброчесності. Результати опитувань є суб'єктивними, тому вони завжди потребують перевірки через порівняння з об'єктивними даними спостережень чи експерименту.

Л-ра: Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник.* Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 161–163.

Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Основи учіння про методи дослідження – це теоретичний фундамент наукового пізнання, що розкриває природу, структуру та функціональне призначення методів у процесі здобуття нового знання. Метод визначається як шлях, спосіб або система дій, спрямованих на досягнення поставленої наукової мети. Учіння про методи (методологія у вузькому значенні) розглядає метод не як механічний набір прийомів, а як єдність об'єктивного змісту (законів дійсності) та суб'єктивної діяльності дослідника. Основними характеристиками методу є його цілеспрямованість, детермінованість об'єктом вивчення, логічна послідовність та відтворюваність.

У педагогічній науці учіння про методи враховує специфіку освітньої галузі, де об'єкт пізнання є динамічним і багатофакторним. Знання основ цього учіння дозволяє досліднику свідомо обирати інструментарій, який відповідає природі педагогічного явища, забезпечуючи об'єктивність та вірогідність результатів. Роль цього вчення полягає у формуванні методологічної грамотності науковця, здатності критично оцінювати пізнавальні можливості кожного методу та уникати методологічного

еклектизму, що є критично важливим для отримання науково обґрунтованих висновків про стан та перспективи розвитку освітніх систем.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Особистісно орієнтований (суб'єктний) підхід – методологічна орієнтація, яка визнає особистість вихованця (студента) найвищою цінністю і метою освітнього процесу. Сутність підходу полягає у формуванні суб'єкт-суб'єктних відносин, використанні суб'єктного досвіду кожного студента, створенні умов для саморозвитку, самореалізації та вільного вибору. Реалізація підходу вимагає від педагога емпатії, поваги до гідності учня та відмови від авторитарного стилю взаємодії.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 77–79.

Основні напрями вивчення передового педагогічного досвіду – методологічна діяльність зі збору, опису, аналізу та узагальнення кращих практик навчання і виховання, що дають стабільно високі результати. Вивчення досвіду охоплює такі напрями: виявлення інноваційних прийомів роботи вчителів-новаторів; аналіз умов, за яких цей досвід став можливим; перевірка досвіду на відповідність науковим принципам та можливості його тиражування. Процес вивчення включає етапи відбору об'єкта, спостереження за діяльністю, аналіз документації та опис системи роботи. Роль цього напрямку полягає у забезпеченні зв'язку науки з практикою: досвід стає джерелом для наукових узагальнень, а наука допомагає теоретично обґрунтувати емпіричні знахідки практиків. Передовий досвід виступає як орієнтир для професійного розвитку колег та база для впровадження освітніх реформ. Важливо розрізняти просто сумлінну працю та справді інноваційний досвід, що містить елементи новизни та ефективності.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Організація науково-педагогічного дослідження – це цілісна система взаємопов’язаних управлінських та дослідницьких дій, спрямованих на ефективне розв’язання наукової проблеми в галузі освіти. Процес організації передбачає чітке планування етапів роботи: від вибору теми та обґрунтування її актуальності до оприлюднення результатів. Важливою складовою є формування команди (у разі колективного проекту), забезпечення матеріально-технічної бази, вибір експериментальних майданчиків та визначення термінів виконання. Організація вимагає від дослідника не лише наукової підготовки, а й менеджерських якостей: уміння координувати роботу учасників освітнього процесу, дотримуватися регламенту та оперативно реагувати на зміни в ході експерименту. Роль раціональної організації полягає в мінімізації ризиків, оптимізації витрат ресурсів та забезпеченні логічної послідовності наукового пошуку. Якісна організація є запорукою того, що дослідження буде завершене вчасно, а його результати будуть репрезентативними та придатними для впровадження в широку педагогічну практику, сприяючи розвитку інноваційного потенціалу освітнього закладу.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Оцінка результатів дослідження: верифікація, валідність, надійність – процес аналізу отриманих даних для визначення їх відповідності меті дослідження та достовірності. Верифікація – перевірка відповідності результатів заявленим гіпотезам; валідність – ступінь точності, з якою результати відображають досліджуваний об’єкт; надійність – стабільність і відтворюваність результатів.

Оцінка передбачає використання якісних та кількісних методів аналізу, порівняння даних експериментальної та контрольної груп, статистичну обробку, тестування результатів на узгодженість і відсутність помилок. Вона забезпечує доказовість наукових висновків, можливість їх застосування на практиці та підвищує академічну цінність дисертації.

Процес оцінки також включає аналіз методик збору даних, об'єктивність спостережень, відповідність нормативним стандартам та дотримання принципів науково-дослідної етики. Результати оцінки формують основу для узагальнення висновків, рекомендацій та практичної реалізації наукових здобутків.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Педагогіка як наука - галузь знань про закономірності виховання, навчання та розвитку особистості. Специфіка наукового пізнання в педагогіці зумовлена її антропоцентричним характером, де людина виступає і об'єктом, і суб'єктом пізнання. Суперечності розвитку педагогічної науки проявляються у розриві між теоретичними моделями та мінливою освітньою практикою, а також у потребі поєднання об'єктивних методів вимірювання з суб'єктивним характером виховних процесів. Особливостями педагогічного дослідження є його інтегративність (використання даних психології, соціології, фізіології), високий рівень варіативності результатів та необхідність етичного супроводу будь-якого експериментального впливу на особистість.

Л-ра: Сидоренко Вікторія. *Методологія і методи наукових досліджень: навчально-методичний посібник*. Біла Церква: БІНПО, 2024. 150 с.

Педагогічний експеримент – спеціально організована педагогічна діяльність учителів (викладачів) та учнів (студентів) із заздалегідь заданими

дослідницькими цілями; один із найбільш складних і надійних методів емпіричного дослідження, що дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки в педагогічних явищах. Педагогічний експеримент передбачає активне втручання дослідника в педагогічний процес для перевірки гіпотези. Виділяють такі види експерименту: лабораторний і природний; констатувальний, формувальний (творчо-перетворювальний) та контрольний. Експеримент проходить обов'язкові етапи:

1) констатувальний етап – виявлення наявного рівня знань, умінь або стану процесу на початку дослідження;

2) формувальний етап – введення нового чинника (методики, технології, умов), який, згідно з гіпотезою, має підвищити ефективність процесу;

3) контрольний етап – перевірка результатів, аналіз отриманих даних, апробація методів на практиці. У процесі експерименту застосовуються методи математичної статистики для обробки зібраної інформації та визначення вірогідності результатів.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 176–177.

Педагогічний експеримент – специфічний метод дослідження, що передбачає навмисне внесення змін у педагогічний процес (введення нових технологій, методів, умов) з метою перевірки наукової гіпотези та виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Експеримент зазвичай охоплює три етапи: *констатувальний* (визначення вихідного рівня), *формувальний* (впровадження інновації) та *контрольний* (вимірювання змін та порівняння з контрольною групою). Особливістю експерименту є можливість керувати процесом, повторювати його та варіювати умови. Роль цього методу є визначальною для доведення ефективності нових педагогічних систем. Він дозволяє трансформувати припущення у доведену наукову істину. Проте проведення експерименту накладає на дослідника високу відповідальність за дотримання

етичних принципів, адже будь-яке втручання не повинно негативно впливати на якість освіти чи психічне здоров'я учасників. Результативність експерименту оцінюється за ступенем досягнення мети та стійкістю отриманих позитивних змін.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Педагогічний експеримент - це найважливіший етап для забезпечення доказовості дослідження. Типові недоліки: **компліментарність:** автори часто перебільшують позитивні результати і замовчують негативні; **суб'єктивізм:** ефективність доводиться фразами «методика викликає інтерес», «учні глибше проникають у суть», без наведення точних вимірювань; **відсутність чистоти експерименту.**

Вимоги до експерименту:

1. Програма і методика: Чіткий сценарій, терміни, критерії оцінювання, створення експериментальних ситуацій.

2. Контрольні об'єкти (Чистота експерименту): Обов'язкова наявність контрольних груп, які є типовими і перебувають у тих же умовах, що й експериментальні, за винятком запроваджуваної інновації. Порівнювати результати можна лише тоді, коли виміри проводяться і в експериментальних, і в контрольних класах/групах.

3. Методи: Використання анкетування, спостереження, зрізів знань, методу експертних оцінок.

4. Умови: Забезпечення подібності умов у групах, варіювання керованих факторів, систематична реєстрація подій.

Л-ра: Гончаренко С., Ничкало Н. Дисертаційні дослідження з педагогіки: діапазон наукових пошуків і проблеми якості. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2001. №1. С. 6–25.

Педагогічне моделювання - це метод наукового дослідження, який полягає у створенні та вивченні допоміжної моделі (аналога) об'єкта, що відображає його суттєві характеристики, для отримання нової інформації про реальний педагогічний процес. У методології Р. Гуревича моделювання розглядається як вищий рівень теоретичного узагальнення.

Структура педагогічної моделі: у контексті реформування змісту освіти дослідник створює модель, що включає: цільовий блок: цілі та цінності (наприклад, демократичне суспільство, патріотичне виховання); змістовий блок: сукупність знань та вмінь, інтегровані курси, інваріантну та варіативну частини; процесуальний блок: форми, методи та засоби реалізації змісту; результативний блок: очікувані компетентності та наскрізні уміння.

Наукове значення: Моделювання дозволяє "програти" впровадження нових освітніх стандартів до їхньої масової реалізації. Воно допомагає виявити слабкі місця у структурі змісту освіти (наприклад, розрив між початковою та базовою школою) та оптимізувати навантаження на учнів.

Л-ра: Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Періодизація як історико-педагогічна категорія

Періодизація - це науково обґрунтований поділ цілісного історичного процесу на окремі часові відрізки (етапи, періоди), кожен з яких характеризується специфічними рисами та закономірностями розвитку.

Методологічні підходи до періодизації: Виділення періодів не може бути випадковим. Воно має базуватися на: зміні парадигми: перехід від знаннєвої до компетентнісної освіти; законодавчих змінах: прийняття ключових законів (1991, 1999, 2017); державних програмах: запуск реформ «Освіта» («Україна XXI століття») чи «Нова українська школа».

Л-ра: Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. *Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.*

Підходи, які характеризують суб'єктів освіти та їх взаємодію – сукупність методологічних засад, орієнтованих на особистісний вимір освітнього процесу та зміну характеру комунікації між учителем і учнем. Ключовим у цій групі є *особистісно орієнтований підхід*, що спрямовує дослідника на виявлення індивідуальних траєкторій розвитку суб'єкта та створення умов для його самоактуалізації. Велике значення має *суб'єкт-суб'єктний підхід*, який замінює традиційну авторитарну модель «впливу» на модель партнерства, діалогу та співтворчості. *Співробітницький підхід* акцентує увагу на спільному розв'язанні завдань, де педагог виступає як фасилітатор і наставник. Роль цих підходів полягає в гуманізації педагогічного дослідження, відмові від механістичного погляду на вихованця як на об'єкт маніпуляцій. У межах цих підходів вивчаються не лише зовнішні результати навчання (знання, вміння), а й внутрішні новоутворення особистості: її мотивація, емоційний інтелект, рефлексія та здатність до емпатійної взаємодії. Це дозволяє проектувати освітні системи, які максимально враховують психофізіологічні та соціальні потреби всіх учасників освітнього процесу.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.*

Підходи, які окреслюють загальне й особливе в педагогічній професії – методологічні орієнтири, спрямовані на аналіз професійної специфіки викладача як носія культури та соціально значущого фахівця. Основним є *культурологічний підхід*, що розглядає педагогічну діяльність як процес трансляції культурних цінностей та формування цілісного образу людини в культурі. *Середовищний підхід* досліджує можливості освітнього простору у

професійній самореалізації вчителя та виявляє вплив оточення на якість його праці. *Етнопедагогічний підхід* дозволяє враховувати національний контекст, традиції та ментальні особливості народу в педагогічній практиці. Роль цих підходів полягає у визначенні унікальності педагогічного фаху порівняно з іншими професіями типу «людина-людина». Вони допомагають досліднику окреслити професійний портрет педагога не як простого виконавця інструкцій, а як інтелігента та творчої особистості, чия діяльність визначається не лише технологіями, а й духовним покликанням. Вивчення «особливого» в професії через ці підходи дозволяє обґрунтувати нові моделі підготовки фахівців, здатних працювати в полікультурному та швидкозмінному соціальному середовищі.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Підходи, які простежують процесуальні характеристики педагогічної діяльності – група методологічних засад, що фокусують увагу на динаміці освітніх явищ, їх стадійності та механізмах реалізації. Пріоритетним тут є *технологічний підхід*, який розглядає навчання як алгоритмізований процес із чітко визначеними етапами для отримання гарантованого результату. *Проектний підхід* спрямовує дослідника на вивчення діяльності як послідовності кроків від ідеї та моделювання до практичного впровадження освітнього продукту. *Процесуально-динамічний підхід* дозволяє відстежувати зміни у станах суб'єктів освіти протягом тривалого часу. Роль цих підходів у науковому пошуку полягає у можливості «розчленувати» складну педагогічну реальність на керовані цикли, виявити фактори, що гальмують або прискорюють розвиток освітніх систем. Це забезпечує перехід від описового викладання до науково обґрунтованого проектування освітніх технологій, де кожна дія вчителя є частиною логічно вибудованого процесу, спрямованого на

досягнення конкретних навчальних чи виховних цілей, що значно підвищує ефективність педагогічного управління.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Підходи, які розглядають результативні характеристики професійно-педагогічної підготовки – методологічні стратегії, орієнтовані на аналіз та оцінку якості кінцевого продукту освітнього процесу (фахівця). Домінуючим у сучасній практиці є *компетентнісний підхід*, який зміщує акценти з накопичення теоретичних знань на формування здатності ефективно розв'язувати складні професійні завдання у реальних умовах. *Кваліметричний підхід* забезпечує науковий інструментарій для об'єктивного вимірювання та діагностики рівнів підготовки через систему критеріїв і показників. *Результативно-функціональний підхід* дозволяє оцінити ступінь відповідності випускника професійним стандартам та вимогам ринку праці. Роль цих підходів полягає у забезпеченні прозорості та контрольованості освітнього процесу. У педагогічному дослідженні вони дозволяють обґрунтувати модель сучасного педагога, виділити ключові компетенції та розробити методики їх діагностування. Це дає змогу зробити висновки про ефективність впроваджених інновацій та корегувати зміст навчання відповідно до запитів суспільства, забезпечуючи високу конкурентоспроможність фахівця на міжнародному рівні.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Підходи, що характеризують творчу, інноваційну спрямованість педагогічної діяльності – стратегії наукового пошуку, спрямовані на

стимулювання розвитку нового в освіті та розкриття креативного потенціалу вчителя. Провідним є *акмеологічний підхід*, що вивчає закономірності досягнення фахівцем вершин професійної майстерності та умови його самовдосконалення. *Інноваційний підхід* орієнтує на вивчення процесів створення, апробації та впровадження педагогічних новацій, аналізуючи бар'єри на шляху до змін. *Креативний підхід* розглядає творчість як невід'ємну характеристику професійного буття педагога, що дозволяє йому генерувати нестандартні рішення в умовах невизначеності. Роль цих підходів у дослідженні полягає у виявленні механізмів професійного «зростання» вченого і практика, формуванні готовності до безперервної освіти протягом життя. Вони сприяють вихованню педагога-дослідника, здатного не лише адаптуватися до змін, а й активно впливати на них, створюючи нові освітні реалії. Це забезпечує динамізм педагогічної науки та її здатність оперативно реагувати на виклики постіндустріального суспільства.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Плагіат і самоплагіат: розмежування і відповідальність – порушення академічної доброчесності, що полягає у присвоєнні чужих ідей, результатів, текстів або власних раніше опублікованих робіт без належного посилання. Плагіат включає копіювання чужих матеріалів у будь-якій формі (текст, графіка, дані), а самоплагіат – повторне використання власних результатів без вказівки на попереднє публікування.

Відповідальність за плагіат передбачає дисциплінарні, адміністративні та академічні наслідки: анулювання оцінок, відмову у прийнятті дисертації, відкликання публікацій, репутаційні втрати. Розмежування плагіату і

самоплагіату є важливим для дотримання норм наукової етики та захисту інтелектуальної власності.

Запобігання порушенням передбачає використання програм для перевірки тексту, посилання на джерела, правильне цитування, прозоре зазначення авторства та координацію роботи з науковим керівником. Дотримання правил академічної доброчесності підвищує якість дисертаційного проєкту, зміцнює довіру до наукових результатів та формує професійну репутацію PhD-дослідника.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Практичне значення та апробація результатів

Практичне значення - це можливість використання отриманих наукових результатів у реальному освітньому процесі для його вдосконалення. Апробація - це публічне оприлюднення та перевірка результатів дослідження фаховою спільнотою.

Практичне значення дослідження змісту освіти виявляється у: розробці нових навчальних програм; створенні вітчизняних підручників та посібників; упровадженні методичних рекомендацій для вчителів.

Згідно з методологією Р.Гуревича, апробація здійснюється через виступи на наукових конференціях та семінарах; публікацію статей у фахових виданнях; обговорення результатів на засіданнях кафедр або вчених рад; упровадження у практику (підтверджується довідками про впровадження).

Л-ра: Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. *Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Навч. посіб.* Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Практичне значення результатів - це можливість використання отриманих знань, моделей, програм чи методичних рекомендацій у реальному освітньому процесі. Воно підтверджується актами про впровадження

результатів дослідження в роботу навчальних закладів чи установ. Достовірність (вірогідність) результатів забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних позицій, використанням комплексу взаємодоповнюючих методів, адекватних об'єкту і предмету, достатньою вибіркою учасників експерименту та застосуванням методів математичної статистики для перевірки отриманих даних.

Л-ра: Сидоренко Вікторія. Методологія і методи наукових досліджень: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО, 2024. 150 с.

Принципи використання методів науково-педагогічного дослідження

– система основоположних вимог, що регулюють процес обрання та практичної реалізації дослідницького інструментарію для отримання об'єктивного знання. До провідних принципів належать: *принцип адекватності* (відповідність методу сутності об'єкта, меті та завданням дослідження); *принцип комплексності* (необхідність використання поєднання методів для перевірки результатів з різних позицій); *принцип об'єктивності та безпристрасності* (виключення суб'єктивізму та підгонки фактів під гіпотезу); *принцип цілеспрямованості* (кожен метод має працювати на розв'язання конкретного завдання); *принцип системності* (розгляд методів як взаємопов'язаних компонентів єдиної технології пошуку); *принцип етичності та поваги до особистості* (недопустимість методів, що шкодять здоров'ю чи гідності учасників освітнього процесу). Дотримання цих принципів є запобіжником проти формалізму та методологічних помилок. Особливого значення набуває принцип академічної доброчесності, який вимагає надання достовірної інформації про методику збору даних та їхню обробку. Роль принципів полягає у впорядкуванні діяльності дослідника, забезпеченні надійності отриманої інформації та морально-етичній чистоті наукового

пошуку, що в сукупності визначає високий рівень довіри до результатів педагогічної науки.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Принципи наукових досліджень – базові поняття та вихідні положення, що виступають логічним вираженням процесу пізнання та встановлюють субординацію знань. До ключових принципів належать: *принцип об'єктивності* (вивчення об'єкта таким, яким він є насправді, без суб'єктивних викривлень); *принцип детермінізму* (виявлення причинно-наслідкових зв'язків між явищами); *принцип історизму* (розгляд явища в його розвитку, з урахуванням минулого досвіду та майбутніх перспектив); *принцип системності* (дослідження об'єкта як цілісної структури взаємопов'язаних елементів); *принцип єдності теорії та практики* (спрямованість теоретичних пошуків на вирішення реальних освітніх завдань). У педагогічних дослідженнях особливе місце займають антропоцентричний та культурологічний принципи, які вимагають розглядати виховання як процес входження особистості в культуру. Дотримання цих принципів є методологічним фільтром, що відсіює псевдонаукові концепції та гарантує високу якість наукового продукту. Порушення принципів веде до спотворення істини та втрати наукової цінності роботи.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 16–18.

Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Принципи використання методів науково-педагогічного дослідження – вихідні положення та вимоги, якими має керуватися дослідник при вивченні

особистості учня та педагогічних явищ для забезпечення об'єктивності та етичності дослідження. До основних принципів належать:

1. *Принцип цілісного вивчення* (розуміння індивідуальності в цілому, а не окремих рис).

2. *Принцип постійного вивчення* (систематичність для фіксації змін та новоутворень).

3. *Принцип порівняння з особистим досвідом* (порівняння учня із самим собою вчорашнім, а не з іншими дітьми).

4. *Принцип урахування вікових особливостей* (зв'язок поведінки з фізіологічними та психологічними змінами, закон гетерохронності розвитку).

5. *Принцип вивчення в діяльності* (пізнання особистості через активну діяльність, провідну для даного віку).

6. *Принцип комплексного використання методів* (застосування сукупності методів для нівелювання недоліків окремих методик).

7. *Принцип добровільності та «не нашкодь»* (отримання згоди, конфіденційність, гуманне ставлення).

Л-ра: Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 126–127.

Проблема дослідження: актуальність, суперечності, наукова значущість – центральне питання дисертаційного проекту, що вимагає вирішення через наукове дослідження. Проблема відображає реальні суперечності у теорії та практиці педагогічної науки та обґрунтовує необхідність проведення дослідження.

Актуальність проблеми визначає її значущість для науки та практики, сучасний стан розвитку галузі та відповідність суспільним потребам. Суперечності проблеми виявляють протиріччя між існуючими теоріями, методиками та практичними результатами. Наукова значущість полягає у

внесенні нового знання, розробці методик, моделей або рекомендацій, що сприяють розвитку педагогічної науки та освіти.

Формулювання проблеми є початковим етапом дисертаційного проєкту, визначає мету, завдання та гіпотезу, впливає на вибір методів і організацію дослідження. Чітко сформульована проблема сприяє системності, логічності та доказовості наукових висновків.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Психологія наукової діяльності – галузь знань, що вивчає психологічні закономірності творчої праці дослідника, механізми виникнення наукових ідей та розвиток наукового потенціалу особистості. Центральним об'єктом є психологія наукової творчості, яка базується на поєднанні інтуїції, логічного аналізу та глибокої ерудиції. Мотивація наукової діяльності охоплює внутрішні (пізнавальний інтерес, прагнення до істини) та зовнішні (визнання, кар'єрне зростання) стимули. Важливим аспектом є організація творчої діяльності, що сприяє запобіганню психологічному вигоранню та забезпечує наукове довголіття дослідника. Ціннісна навантаженість знання підкреслює моральну відповідальність вченого за результати своєї творчості.

Л-ра: Важинський С. Е., Щербак Т. І. *Методика та організація наукових досліджень*: Навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

Програма науково-педагогічного дослідження – це документ, що визначає стратегію і тактику аналізу проблеми, забезпечує всебічність охоплення та достовірність інформації; вона виконує методологічну, методичну та організаційну функції. Програма складається з двох основних частин:

1. **Методологічна частина:** включає формулювання теми, мети та завдань, визначення об'єкта (суб'єкти освіти, їхня діяльність) і предмета дослідження (найбільш суттєві властивості об'єкта), інтерпретацію основних понять та формулювання гіпотез.

2. **Методична частина:** містить опис методики, розрахунок і обґрунтування вибірки, розробку стратегічного та робочого планів дослідження.

Л-ра: Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник.* Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 191–192, 196.

Публікаційна активність здобувача: вимоги, Scopus, WoS, фахові видання – сукупність наукових публікацій, участі у конференціях та виданнях, що демонструє результати дослідження та підтверджує академічну кваліфікацію. Публікаційна активність є обов'язковим критерієм оцінювання дисертаційного проєкту та важливою умовою підвищення наукового рейтингу PhD-дослідника.

Вимоги включають: публікації у фахових виданнях, наявність статей у міжнародних базах даних Scopus, Web of Science; дотримання правил академічної доброчесності; актуальність і наукову новизну матеріалів. Публікації повинні відповідати темі дисертації, демонструвати експериментальні або аналітичні результати, бути рецензованими та доступними для наукової спільноти.

Публікаційна активність дозволяє: підтвердити професійну компетентність дослідника, інтегрувати результати у глобальний науковий контекст, забезпечити академічну верифікацію висновків, розвивати наукове партнерство та підвищувати репутацію закладу освіти.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії.* Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Репрезентативність вибірки: якість даних в емпіричному дослідженні

– характеристика вибірки, що забезпечує її здатність адекватно відобразити генеральну сукупність. Репрезентативність визначає надійність результатів експериментального або опитувального дослідження та обґрунтованість висновків.

Для забезпечення репрезентативності необхідно дотримуватися: пропорційності за ключовими ознаками; випадковості або стратифікації вибірки; достатнього обсягу учасників; врахування соціально-демографічних та професійних характеристик. Висока репрезентативність підвищує точність, об'єктивність та валідність отриманих даних.

Контроль якості даних включає перевірку заповнення анкет, достовірність отриманої інформації, відсутність систематичних помилок, а також перевірку узгодженості результатів між різними групами учасників. Репрезентативність вибірки є критерієм доказовості та наукової значущості емпіричного дослідження.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. – 114 с.

Репрезентативність вибірки в експерименті

Репрезентативність - це здатність вибіркової сукупності (групи учнів чи шкіл, які беруть участь у дослідженні) повно і адекватно представляти властивості всієї генеральної сукупності.

Для того, щоб результати перевірки нового змісту освіти були визнані науково достовірними, вибірка має бути:

Типовою: включати школи різних типів (ліцеї, сільські школи, опорні заклади).

Достатньою за обсягом: розраховується за допомогою методів математичної статистики, щоб похибка була мінімальною.

Рандомізованою: випадковий вибір учасників для уникнення штучного завищення результатів.

Практичне застосування: Якщо науковець стверджує, що впровадження шкільного компонента за його методикою є ефективним, але перевірів це лише в одному спеціалізованому ліцеї міста, таке дослідження не є репрезентативним. Для доведення істинності гіпотези потрібно охопити різні регіони та типи закладів, як це передбачено методологією системного підходу Гуревича.

Л-ра: Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Результати дослідження: форми подання, інтерпретація, доказовість – підсумкові дані та висновки, отримані у процесі виконання науково-педагогічного дослідження. Вони відображають досягнення мети, виконання завдань та перевірку гіпотези.

Форми подання результатів: таблиці, графіки, діаграми, текстові пояснення, аналітичні висновки, статистичні показники. Інтерпретація результатів полягає у поясненні значущості даних, визначенні їхньої відповідності науковій проблемі та гіпотезі. Доказовість забезпечується системним використанням емпіричних даних, методологічної обґрунтованості та послідовністю логічних висновків.

Результати дослідження повинні бути узгоджені з метою, об'єктом, предметом та завданнями дисертації, а також враховувати якісні та кількісні показники. Чітко представлені результати є основою для наукових висновків, рекомендацій та практичної реалізації дослідницьких здобутків.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Рецензенти й опоненти: ролі в процедурі захисту – наукові експерти, які оцінюють дисертаційний проєкт, надають рецензії, обґрунтовану критику та рекомендації. Рецензенти оцінюють наукову новизну, актуальність, методологічну коректність, доказовість результатів, а опоненти під час захисту – надають усну оцінку, ставлять запитання та перевіряють аргументованість висновків.

Роль рецензентів і опонентів полягає у забезпеченні прозорості, об'єктивності та академічної доброчесності захисту. Вони формують підстави для присвоєння наукового ступеня, перевіряють відповідність роботи нормативним і методичним вимогам, а також сприяють вдосконаленню дисертаційного проєкту.

Процедура взаємодії передбачає письмову рецензію, усне обговорення на засіданні спеціалізованої вченої ради та оцінку відповідності роботи міжнародним і національним стандартам. Виконання цих процедур гарантує академічну якість і наукову достовірність результатів PhD-дослідника.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Самоорганізація здобувача PhD: тайм-менеджмент, навички планування – це комплекс умінь і навичок, що дозволяють аспіранту ефективно організовувати власну наукову, освітню та дослідницьку діяльність. Самоорганізація забезпечує структуроване виконання всіх етапів дисертаційного проєкту: від планування літературного огляду до публікацій у фахових виданнях і презентацій на конференціях.

Тайм-менеджмент передбачає планування завдань на різні часові горизонти: щоденні, тижневі та довгострокові. Він включає встановлення пріоритетів, розподіл часу між дослідницькою, навчальною та адміністративною діяльністю, контроль за виконанням плану та коригування

у разі змін обставин. Вміння визначати критично важливі завдання дозволяє PhD-досліднику оптимізувати ресурси, уникати перевантажень і ефективно досягати цілей.

Навички планування включають прогнозування можливих проблем, підготовку резервних сценаріїв, послідовну реалізацію етапів дослідження та оцінку результатів. Самоорганізація також передбачає дисципліну, самоконтроль, здатність до самооцінки та рефлексії. Вона сприяє формуванню автономності, високої продуктивності і професійної відповідальності, що є необхідними якостями для здобуття ступеня доктора філософії.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Системність як науковий принцип: структура й взаємозв'язки досліджуваних явищ – принцип, який передбачає розгляд об'єкта як цілісної системи, де кожен елемент взаємопов'язаний і впливає на інші. Цей підхід дозволяє уникати фрагментарності, забезпечує комплексний аналіз та послідовність у побудові наукової аргументації.

Системність реалізується через визначення об'єкта і предмета, формулювання мети та завдань дослідження, побудову гіпотез, обґрунтування методології та вибір методів збору й аналізу даних. Вона також передбачає врахування взаємозв'язків теоретичних і практичних аспектів, що дозволяє отримати комплексну картину явища або процесу.

Системність забезпечує логіку дослідження, підвищує доказовість висновків і сприяє формуванню науково обґрунтованих рекомендацій. У педагогічних дослідженнях системний підхід допомагає пов'язати освітні методики з результатами емпіричних спостережень, формуючи цілісну модель педагогічної діяльності.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Стан досліджуваної проблеми — системна аналітична діяльність здобувача PhD, спрямована на всебічне вивчення ступеня наукової розробленості обраної проблеми на основі опрацювання довідкової, наукової та методичної літератури, а також узагальнення інноваційного педагогічного досвіду. Такий аналіз є методологічним підґрунтям формування теоретичної бази дисертації.

У сучасній науково-педагогічній практиці аналіз стану проблеми розглядають як ключову складову літературознавчого огляду, що забезпечує наступність дослідження, запобігає дублюванню відомих результатів і створює умови для обґрунтування наукової новизни. Його якість визначає рівень теоретичної культури здобувача та глибину розуміння предметного поля.

Базове значення у цьому процесі мають різні групи джерел. Довідкові видання (енциклопедії, словники, глосарії, довідники) забезпечують уточнення термінологічного апарату, коректність дефініцій, уніфікацію понять. Наукові джерела (монографії, статті у фахових виданнях, дисертації, матеріали конференцій) дають змогу простежити еволюцію наукових підходів, виокремити провідні концепції, методологічні орієнтири та дискусійні аспекти проблеми. Матеріали передового педагогічного досвіду (авторські методики, освітні практики, інноваційні проєкти) забезпечують зв'язок теорії з реальною освітньою практикою.

Методика аналізу стану проблеми передбачає: систематичний пошук релевантних джерел у наукометричних базах і бібліотеках; критичне читання та порівняльний аналіз наукових позицій; тематичне групування джерел; виявлення недостатньо розроблених аспектів; формулювання узагальнювальних висновків.

Особливу увагу приділяють дотриманню принципів академічної доброчесності: коректному цитуванню, точності посилань, недопущенню компілятивності. Аналітичний огляд має бути не описовим, а проблемно-критичним, із чітким виокремленням внеску різних науковців і позиціонуванням власного дослідницького задуму.

Результатом якісного аналізу є: уточнений понятійний апарат дослідження; визначене місце роботи в системі сучасних наукових розвідок; обґрунтована наукова новизна; сформоване теоретичне підґрунтя експериментальної частини дисертації.

Отже, аналіз стану досліджуваної проблеми виконує фундаментальну функцію в підготовці дисертаційного науково-педагогічного проєкту, забезпечуючи його наукову наступність, концептуальну вмотивованість і дослідницьку перспективність.

Л-ра: Кічук, Н., Княжева, І., Ковшар, О. (2026). *Абетка до майбутнього доктора філософії*. Одеса: Бондаренко М. О. 114 с.

Системний аналіз у педагогічних дослідженнях - це загальнонауковий метод дослідження, який розглядає об'єкт як складну систему взаємопов'язаних елементів, що утворюють певну цілісність.

Ключові аспекти (за Р. Гуревичем): Будь-яка педагогічна система (наприклад, зміст загальної середньої освіти) має характеристики, які вивчаються під час аналізу:

1. Цілісність: властивості системи не є простою сумою властивостей її частин (державний та шкільний компоненти разом створюють нову якість освіти).

2. Структурність: можливість опису системи через зв'язки між її елементами (як зміст початкової школи пов'язаний зі змістом базової).

3. Взаємозалежність із середовищем: система реагує на зовнішні чинники (соціальні запити, ринок праці).

4. Ієрархічність: кожен компонент може розглядатись як менша система, а сама система є частиною більшої (освіта як частина культури).

Використання системного аналізу дозволяє досліднику змісту освіти не обмежуватися переліком предметів, а бачити внутрішню логіку їх взаємодії, наскрізні лінії (компетентності), що пронизують усі навчальні програми від 1 до 11-12 класу.

Л-ра: Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Сутність методології наукових досліджень – вчення про систему наукових принципів, форм, методів і способів науково-пізнавальної діяльності, а також стратегія і тактика наукового пошуку. У сучасному розумінні методологія виступає не лише як сукупність технічних прийомів, а як філософсько-теоретична основа дослідження, що визначає його логіку та спрямованість. Вона охоплює гносеологічний аналіз процесу пізнання, вивчення структури наукового знання та механізмів його розвитку. С.м.н.д. полягає у забезпеченні єдності змістовного та формального аспектів науки, де зміст визначає вибір методів, а методи забезпечують об'єктивність змісту. У сфері педагогіки методологія дозволяє досліднику вийти за межі суто описового підходу до рівня теоретичних узагальнень, забезпечуючи перехід від «що робити» до «на яких засадах будувати діяльність». Вона є інструментом саморегуляції наукової діяльності, що допомагає вченому усвідомити власну позицію, обрати адекватну парадигму (наприклад, гуманістичну чи технократичну) та аргументувати отримані результати. Методологія є «інтелектуальним компасом», який не дає досліднику

загубитися у морі емпіричних фактів, спрямовуючи його до відкриття сутнісних законів освітнього процесу.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Стратегічний план дослідження – це загальна схема дій дослідника, яка залежить від наявності інформації про об'єкт. Виділяють три варіанти плану:

1. *Пошуковий* – застосовується, коли немає чітких уявлень про об'єкт; мета – уточнення проблеми і формулювання гіпотез.

2. *Аналітичний* – застосовується, коли знання дають змогу сформулювати описову гіпотезу; мета – отримати точні якісно-кількісні характеристики.

3. *Експериментальний* – застосовується для перевірки пояснювальної гіпотези; мета – встановити причинно-наслідкові зв'язки. На базі стратегічного плану складається робочий план, що відображає основні процедурні заходи, етапи, терміни та виконавців.

Л-ра: Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник.* Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 197–198.

Рівні методології науки – ієрархічна структура методологічного знання, яка включає чотири основні рівні:

1) філософська методологія (загальні принципи пізнання та категоріальний устрій науки);

2) загальнонаукова методологія (змістові загальнонаукові концепції, що впливають на більшість дисциплін, наприклад, системний підхід);

3) конкретно-наукова методологія (сукупність методів і принципів дослідження, що застосовуються у спеціальній науковій дисципліні, наприклад, у педагогіці);

4) рівень методики і техніки дослідження (набір процедур, які забезпечують отримання і первинну обробку емпіричного матеріалу).

Усі рівні утворюють складну систему з визначеною супідрядністю.

Л-ра: Дубасенюк О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2016. С. 41–43.

Рівні методології науки – ієрархічна структура методологічного знання, що відображає ступінь його загальності та специфічності відносно конкретного об'єкта пізнання. Традиційно виділяють чотири рівні:

1. *Філософський рівень* – найвищий рівень, що включає загальні принципи пізнання та категорії (діалектика, феноменологія, герменевтика тощо), які складають світоглядну основу будь-якого дослідження.

2. *Загальнонауковий рівень* – сукупність концептуальних підходів, що застосовуються у більшості наук (системний, синергетичний, діяльнісний, аксіологічний підходи).

3. *Конкретно-науковий рівень* – методологічні засади та методи, специфічні для окремої галузі знань (у нашому випадку – педагогіки), що враховують особливості педагогічного об'єкта та предмета.

4. *Технологічний (методико-процесуальний) рівень* – конкретні методики, техніки та прийоми збору й обробки емпіричних даних (анкетування, педагогічний експеримент, статистичний аналіз). Взаємодія всіх рівнів забезпечує методологічну вертикаль дослідження: філософські ідеї конкретизуються в наукових підходах, а ті, у свою чергу, реалізуються через специфічні методи та інструментарій. Відсутність будь-якого з рівнів робить дослідження або надмірно абстрактним, або вузькопрагматичним.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Розвиток методологічної культури педагога-дослідника у процесі його наукового становлення – динамічний процес формування особистісної

якості фахівця, що виявляється у здатності свідомо застосовувати методологічні знання для вирішення теоретичних і практичних проблем освіти. М.к. не є статичним набором знань, вона розвивається еволюційно: від початкового накопичення методологічних категорій (на рівні магістра) до глибокої рефлексії власної наукової діяльності (на рівні доктора філософії та доктора наук). Основними компонентами цього розвитку є: *когнітивний* (знання методологічних рівнів, принципів, методів); *процесуально-діяльнісний* (вміння будувати науковий апарат, організовувати експеримент); *аксіологічний* (усвідомлення цінності науки, дотримання академічної доброчесності); *рефлексивний* (здатність критично оцінювати власні кроки). Становлення методологічної культури відбувається через подолання стереотипів, постійний самоаналіз та участь у наукових дискусіях. Важливу роль відіграє середовище наукової школи, де через наставництво передається не лише знання, а й етика та стиль мислення вченого. Високий рівень методологічної культури дозволяє педагогу-досліднику самостійно конструювати нові концепції, адаптуватися до змін у парадигмах освіти та забезпечувати високу якість наукового продукту.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Система - об'єктивна єдність закономірно пов'язаних предметів чи знань, взаємодія елементів якої зумовлює появу нової якісної цілісності. Ключовими властивостями системи є ємерджентність (наявність інтегративних якостей, не властивих окремим частинам), ієрархічність (входження в надсистеми та поділ на підсистеми), цілеспрямованість та надійність. Внутрішня будова системи характеризується структурою (стійкою впорядкованістю елементів) та зв'язками (координації, генетичними, зворотними). Для аналізу взаємодії системи із середовищем використовується концепція «чорної скриньки», що фіксує лише входи та виходи.

Л-ра: Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

Системний підхід - напрям методології, що полягає у дослідженні об'єктів як складних систем. Він спрямований на виявлення механізмів цілісності об'єкта та типології його внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Основними принципами є цілісність (незведеність властивостей до суми частин), ієрархічність (багаторівневність), структурність, взаємозалежність системи та середовища. Адекватне застосування цих принципів формує у вченого особливий, системний тип мислення.

Л-ра: Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

Сутність процесу наукового пізнання – складний, багаторівневий процес цілеспрямованого досягнення об'єктивної істини, що характеризується переходом від емпіричного опису явищ до теоретичного пояснення їхньої сутності. Наукове пізнання відрізняється від буденного своєю системністю, доказовістю, використанням спеціального інструментарію та термінологічного апарату. Воно ґрунтується на взаємодії суб'єкта (дослідника) та об'єкта (фрагмента реальності), де ключовою метою є виявлення сталих, повторюваних зв'язків - законів. Процес пізнання в педагогіці має свою специфіку: він завжди ціннісно орієнтований, оскільки об'єктом виступає людина та освітній процес. Етапи пізнання включають: накопичення фактів, формулювання проблеми, висунення гіпотези, перевірку її в ході експерименту та створення теорії. Результатом наукового пізнання є нове знання, яке має бути перевіреним та відтворюваним. Важливою умовою сучасного пізнання є методологічна рефлексія дослідника, що передбачає

критичне оцінювання власних методів та результатів з позицій об'єктивності та наукової етики.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціалізації.

С.в.о. визначає такі вимоги до освітньої програми:

- обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- перелік компетентностей випускника;
- нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- форми атестації здобувачів вищої освіти;
- вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- вимоги до професійних стандартів (у разі їх наявності).

Л-ра: Вовк, М., Філіпчук, Н., Соломаха, С., Грищенко, Ю., Ходаківська, С. (2021). *Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика: словник*. Кропивницький: Імекс-ЛТД. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731691/>; Стандарти вищої освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/vyscha-osvita/1719-2/>.

Тема дослідження - це лаконічне формулювання, що відображає проблему, об'єкт, предмет і мету наукового пошуку, фіксуючи рух від наявного знання до нового. Вдало сформульована тема містить вказівку на те, яку саме суперечність планує розв'язати автор.

Типовою помилкою є обрання «безпроблемних» тем, що починаються словами «Удосконалення...», «Поліпшення...», «Підвищення ефективності...», оскільки це є завданням практики, а не науковою

проблемою. Також варто уникати декларативних тем (наприклад, «Спілкування як фактор виховання»), які намагаються довести вже відомі аксіоми замість дослідження умов їх реалізації.

Л-ра: Гончаренко С., Ничкало Н. Дисертаційні дослідження з педагогіки: діапазон наукових пошуків і проблеми якості. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2001. №1. С. 6–25.

Тема наукового дослідження – методологічна характеристика дослідження, що відображає наукову проблему в її конкретних проявах, окреслює межі пошуку та фіксує основний задум наукової праці. Вибір теми є початковим і вирішальним етапом НДР, що базується на аналізі суперечностей між досягнутим рівнем знань і новими вимогами практики. Відповідно до методологічних вимог, тема має відповідати критеріям актуальності, наукової новизни, перспективності та наявності необхідних ресурсів для її реалізації. Процес вибору теми включає: вивчення стану проблеми в літературі, консультації з фахівцями, перевірку на дублювання та попереднє визначення очікуваного ефекту. Правильно сформульована тема має бути стислою, чіткою та адекватною змісту дослідження.

Л-ра: Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

Тема дослідження - це лаконічне формулювання, що відображає предмет дослідження та його основний задум.

Актуальність дослідження обґрунтовує необхідність вивчення обраної теми в сучасних умовах, виходячи із запитів суспільства, держави та потреб освітньої практики. Вона тісно пов'язана із науковою проблемою — суперечністю між наявним рівнем знань і потребою у вирішенні нових практичних чи теоретичних завдань. Виявлення суперечностей (наприклад, між вимогами ринку праці та змістом підготовки фахівців) є підставою для формулювання наукової проблеми. Обґрунтування актуальності передбачає

аналіз того, що вже зроблено в науці, та визначення того, які питання залишилися поза увагою дослідників.

Л-ра: Сидоренко Вікторія. Методологія і методи наукових досліджень: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО, 2024. 150 с.

Теоретичний аналіз як метод дослідження - це метод наукового пізнання, що полягає в уявному розчленуванні цілісного явища на складові елементи для вивчення їхніх суттєвих ознак та зв'язків. У педагогіці він застосовується для опрацювання першоджерел, архівних матеріалів та нормативно-правових актів.

Процедура аналізу за Р. Гуревичем:

1. Збір інформації: пошук літератури, законів та програм з теми.
2. Класифікація: групування матеріалів за хронологією (періодизація 1991–2017 рр.) або за змістом (державний vs шкільний компоненти).
3. Порівняння: виявлення спільних рис та відмінностей у різних концепціях змісту освіти (наприклад, порівняння стандартів 2001 та 2017 років).
4. Узагальнення: формулювання висновків про тенденції розвитку об'єкта.

Важливість для вивчення змісту освіти: Оскільки зміст освіти регламентується великою кількістю документів (Закони «Про освіту», Державні стандарти, Концепції), саме теоретичний аналіз дозволяє вибудувати цілісну картину реформування української школи; є базою для подальших емпіричних кроків.

Л-ра: Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Опушко Н. Р. Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. 352 с.

Теоретичні методи науково-педагогічного дослідження – сукупність пізнавальних операцій та логічних методів, спрямованих на глибинний аналіз емпіричного матеріалу, виявлення сутності педагогічних явищ, внутрішніх зв'язків та закономірностей, які неможливо досягнути лише шляхом спостереження чи експерименту. До основних теоретичних методів належать: аналіз (розчленування цілого на частини для вивчення структури та відокремлення суттєвого) і синтез (об'єднання частин у єдине смислове ціле), які можуть бути емпіричними, елементарно-теоретичними або структурно-генетичними; абстрагування (мислене відокремлення певної властивості від предмета) та конкретизація (сходження від абстрактного до конкретного); індукція (рух думки від одиничного до загального) та дедукція (виведення часткового із загального); порівняння (зіставлення об'єктів для встановлення подібності чи відмінності); узагальнення; ідеалізація (конструювання об'єктів, що не існують у реальності, наприклад, «ідеальний учень»); формалізація (відображення структури об'єкта у знаковій формі) та екстраполяція (поширення тенденцій з одного періоду на інший, прогнозування).

Л-ра: Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-методичний посібник*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 129–141.

Теоретичні методи дозволяють систематизувати факти, отримані емпіричним шляхом, та побудувати на їхній основі логічно несуперечливу наукову теорію. До основних методів цієї групи належать: *аналіз* (розчленування цілого на компоненти для їх глибокого вивчення) та *синтез* (об'єднання частин у цілісність); *абстрагування* (відволікання від другорядних властивостей об'єкта заради виділення суттєвих); *узагальнення* (фіксація спільних ознак групи об'єктів); *індукція* та *дедукція* (рух думки від окремого до загального і навпаки); *порівняння* (встановлення подібності та відмінності між педагогічними системами чи ідеями). Роль теоретичних методів полягає у створенні концептуального апарату дослідження,

формулюванні гіпотез та розробці методологічних засад. Вони забезпечують наукову новизну роботи, дозволяючи досліднику вийти за межі простого опису досвіду до рівня теоретичного моделювання та прогнозування розвитку освітньої галузі. Без застосування цих методів педагогіка втрачає статус фундаментальної науки, перетворюючись на сукупність розрізнених методичних порад.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Фахові компетентності педагога – спектр специфічних професійних якостей педагога, що формується у співвіднесеності з предметними результатами відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми, за якою здійснюється підготовка педагога на бакалаврському, магістерському, докторському рівнях. Компетентності представляють собою динамічне поєднання знань, розуміння, навичок, умінь і здатностей. Розвиток компетентностей є метою освітніх програм. Компетентності формуються в різних навчальних дисциплінах і оцінюються на різних етапах. Незважаючи на очевидну близькість категорій предметних результатів і компетентностей (в основі обох є знання, розуміння, навички, здатності), методологія Тюнінга чітко їх розділяє та визначає основну відмінність між результатами навчання та компетентностями в тому, що перші формулюються викладачами на рівні освітньої програми, а також на рівні окремої дисципліни, а компетентності набуваються особами, які навчаються. Ще однією особливістю результатів навчання є те, що на відміну від компетентностей вони повинні бути чітко вимірюваними. Слід наголосити, що формулюються результати навчання та

компетентності однією мовою (мовою компетентностей), тому на практиці далеко не просто їх розрізнити між собою без розуміння контексту, в якому вони сформульовані.

Нині Міністерством освіти і науки України затверджено спектр стандартів вищої освіти за галузями і спеціальностями, зокрема які визначають спектр компетентностей, якими має володіти майбутній учитель. У рекомендаціях до розроблення стандартів (2017) акцентовано увагу на визначенні ФК, на основних вимогах їх формулювання: орієнтовна кількість спеціальних компетентностей, як правило, не перевищує 5-20 компетентностей з урахуванням рівня вищої освіти; спеціальні (фахові, предметні) компетентності варто формулювати як здатності випускника вирішувати певні проблеми та завдання, отримувати певні результати, застосовувати у професійній діяльності певні теорії та методи тощо; рекомендованим є вибір спеціальних (фахових, предметних) компетентностей; стандарт визначає вимоги лише до спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, які є спільними для всіх можливих освітніх програм в межах спеціальності; заклад вищої освіти у своїй освітній програмі може формулювати описи додаткових до Стандарту спеціальних (фахових, предметних) компетентностей; формулювати узагальнені описи спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, що охоплюють відповідний перелік компетентностей Стандарту; формулювати інший перелік спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, описи яких у сукупності охоплюють всі вимоги Стандарту; деталізувати описи спеціальних (фахових, предметних) компетентностей Стандарту відповідно до спеціальності. Стандарт має передбачати встановлення додаткових обов'язкових компетентностей відповідно до вимог професійних стандартів для освітніх програм, що передбачають надання відповідної професійної кваліфікації та/або спрямовані на підготовку фахівців для професій, для яких запроваджене додаткове регулювання.

З-поміж найвагоміших Ф.к. педагога в науковому дискурсі виокремлюються такі, як: педагогічна, психологічна, методична, мовнокомунікативна, іншомовна, цифрова, інформаційна, предметна, соціальна тощо, а також педагогічна майстерність, педагогічна культура та ін.

Л-ра: Вовк, М., Філіпчук, Н., Соломаха, С., Грищенко, Ю., Ходаківська, С. (2021). *Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика: словник*. Кропивницький: Імекс-ЛТД. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731691/>; Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти (2017). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf>; Захарченко, В.М., Луговий, В.І., Рашкевич, Ю.М., & Таланова, Ж.В. (2014). Розроблення освітніх програм. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети». URL: http://ibhb.chnu.edu.ua/uploads/files/metodrada/Rozroblennya_osv_program.pdf

Функції методології науки – основні напрями впливу методологічного знання на процес та результати наукового пошуку, що визначають його якісну визначеність та ефективність.

До ключових функцій належать: *когнітивна (пізнавальна)*, що забезпечує отримання нового, об'єктивно істинного знання через застосування наукових методів; *нормативно-регулятивна*, яка встановлює певні правила, стандарти та етичні рамки дослідницької діяльності (зокрема, вимоги академічної доброчесності); *евристична*, що сприяє відкриттю нових фактів та формулюванню гіпотез шляхом творчого поєднання відомих методів; *світоглядна*, яка формує цілісну систему поглядів дослідника на світ та місце людини в ньому; *критична (рефлексивна)*, спрямована на аналіз та перевірку методів, за допомогою яких отримано знання, виявлення помилок та обмежень у попередніх теоріях; *інтегративна*, що забезпечує взаємозв'язок різних наук та підходів у межах одного об'єкта дослідження.

У педагогічній науці особливого значення набуває *проектувальна функція*, яка дозволяє не лише описувати існуючу реальність, а й моделювати бажане майбутнє освітніх систем. Виконання цих функцій у сукупності гарантує цілісність наукового апарату та логічну несуперечливість висновків.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Функції науки – фундаментальна складова поступу людства, що в сучасних умовах трансформується у безпосередню продуктивну силу суспільства та головний чинник модернізації освітнього простору. Наука визначається як сфера людської діяльності, спрямована на вироблення та теоретичну систематизацію об'єктивних знань про дійсність. У контексті освіти наука виступає джерелом оновлення змісту навчання, розроблення інноваційних педагогічних технологій та методик. Основними функціями науки є: *пізнавальна* (дослідження законів розвитку природи, суспільства і людини); *прогностична* (передбачення майбутніх процесів та наслідків педагогічних впливів); *практично-перетворювальна* (вдосконалення освітньої практики на основі наукових рекомендацій); *соціальна* (формування наукової картини світу та інтелектуального капіталу нації); *виховна* (культивування цінностей істини та критичного мислення). Особливого значення набуває взаємозв'язок науки та освіти в умовах євроінтеграції, де науковий пошук стає основою професійної мобільності та конкурентоспроможності фахівця. Виконання наукою своїх функцій забезпечує перехід від «школи пам'яті» до «школи мислення».

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.

Ціннісно-сміслові наукові підходи – сукупність методологічних орієнтирів, де центральним об'єктом аналізу є аксіологічна (ціннісна) природа освіти. Провідним є *аксіологічний підхід*, який розглядає освіту як цілеспрямований процес засвоєння, створення та трансляції загальнолюдських і професійних цінностей. Важливе місце посідає *герменевтичний підхід*, спрямований на осягнення, розуміння та інтерпретацію смислів педагогічних

текстів, дій та особистісних переживань. Роль цих підходів у педагогічному дослідженні полягає у наповненні освітньої практики духовним змістом, запобіганні формалізму та вузькому прагматизму. Вони дозволяють досліднику вивчати не лише зовнішні прояви поведінки суб'єктів, а й їхні глибинні мотиваційні установки, світоглядну позицію та моральний вибір. Використання ціннісно-сміслових орієнтирів сприяє формуванню у майбутніх педагогів здатності до рефлексії, критичного мислення та усвідомлення власної відповідальності за результати своєї праці. Це забезпечує зв'язок педагогічної науки з ідеалами добра, істини та краси, що є критично важливим для збереження гуманістичного вектору розвитку сучасної національної та світової освіти.

Л-ра: Дубасенюк О. А., Мирончук Н. М. *Методологія педагогічних досліджень та академічна доброчесність в освітній галузі: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп.* Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 244 с.